

REPRESALIADA: FRANCESCA MONNÉ SUBIRANA I FAMÍLIA

PARAULES CLAU

Exili, refugis i camps de: Saint-Cyprien, Saint Dizier, Allier, Argelès-sur-mer, Adge. Família Monné Sala, Família Galceran Jorba, Família Jorba Llordella, família Vidal Galceran, Joan Termes Clanchet.

Amb la instauració de la Segona República (1931-1939) les dones, per primera vegada a Espanya, van poder participar en l'activitat política. La nova Constitució establia la igualtat entre homes i dones, també permetia el dret al divorci, la protecció a la dona en el treball i la no-discriminació en els càrrecs oficials i públics.

Francesca Monné. Fons Sala-Monné de Sabadell. Arxiu privat.

Durant aquest període és quan per primera vegada veiem dones en el Consell Municipal d'Esparreguera, concretament a partir del maig de 1938. La majoria d'elles estaven políticament compromeses i per això van entrar al consistori substituint companys o familiars seus, regidors que havien estat mobilitzats al front de guerra.

Na Francesca Monné, una dona valenta, avançada en el seu temps, de la qual volem deixar constància, va entrar a l'Ajuntament per ERC com a regidora de Cultura, quan Agustí Jorba va haver d'assumir l'alcaldia perquè en Miquel Galceran¹ es va incorporar a files. Altres dones que es van anant incorporant a l'Ajuntament van ser Joana Pérez, de la CNT, Misericòrdia Gulli i Ismaela Puey, del PSUC i Maria Soteras, d'ERC. Es dona el cas que de les cinc dones, quatre eren treballadores de Manufactures Sedó d'Esparreguera.

La nostra protagonista va ser nomenada regidora, tal i com podem llegir a l'acta de l'Ajuntament d'Esparreguera, el 27 de maig de 1938:

(...) es dona lectura d'una comunicació d'ERC d'aquesta localitat per mitjà de la qual hom fa designació de la ciutadana Francesca Monné Subirana per substituir el ciutadà Martí Guillemat i Martí en el càrrec de Conseller municipal que aquest venia *desempenyant*, i del qual n'ha fet renúncia.²

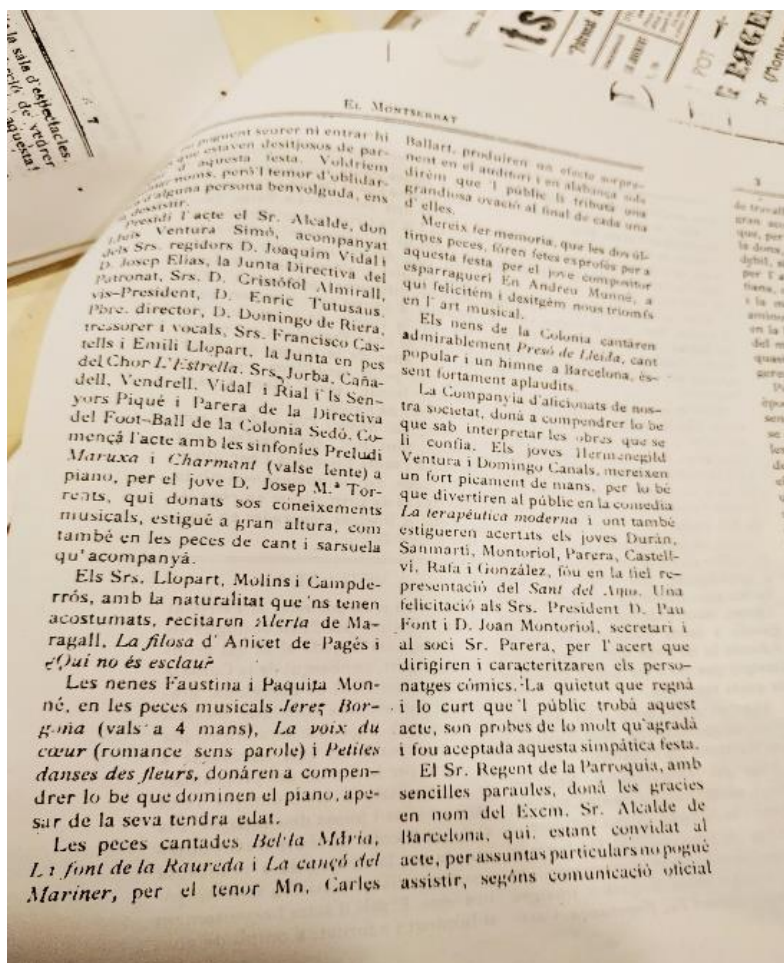
El 30 d'abril de 1935 la Paquita i la seva germana Fausta, com altres dones de la família, van signar un document format per onze folis de signatures; aquest estava escrit a mà, anava dirigit a l'alcalde d'Esparreguera i signat per 321 dones –potser alguna més perquè hi ha algun full que no es pot llegir del tot bé– on es

¹ Agustí Jorba era cosí i home de confiança de l'alcalde, per això va deixar el càrrec de regidor per passar a l'alcaldia quan aquest va haver de marxar a la guerra.

² Actes Municipals d'Esparreguera, 27 de maig de 1938. AMES.

demanava justícia pels homes empresonats com a conseqüència dels Fets d'Octubre i de la causa Rabassaire.

Francesca Monné Subirana³ va néixer l'any 1907⁴ a Esparreguera; era filla del músic per compte propi, Josep Monné Dinarès⁵ –el Pepito músic– i Vicenta Subirana. De família de músics i religiosa, sovint trobem les seves filles, Fausta i Francesca, col·laborant amb el Patronat Parroquial d'Esparreguera. Ja de ben petites actuen a Esparreguera i rodalies. Les primeres notícies que hem trobat són a la revista *El Montserrat* on es parlava d'una molt bona actuació al Patronat Parroquial l'any 1914. En el document que es pot llegir a continuació les podem veure tocant en un acte de l'any 1915, quan la Francesca tenia vuit anys i la Fausta (Faustina) onze:

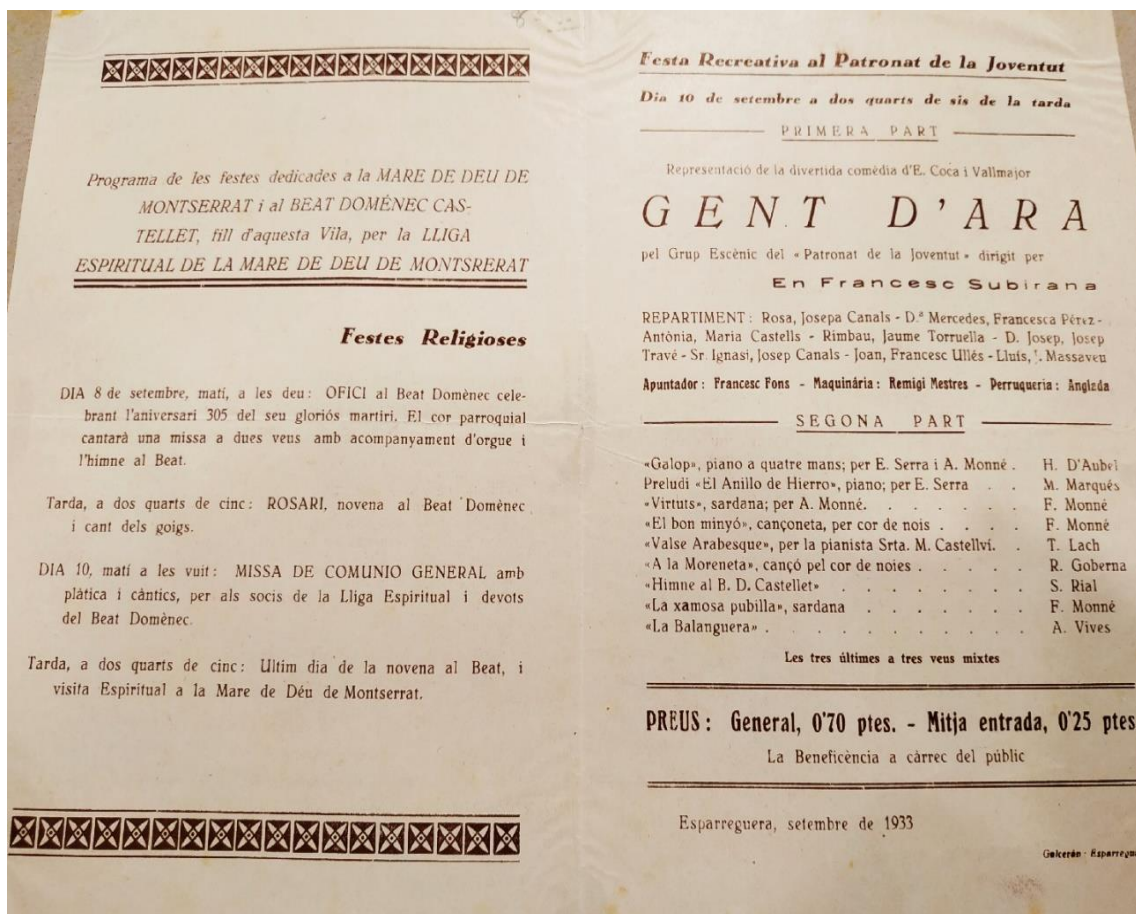

Les germanes Fausta i Francesca Monné, *El Montserrat* núm. 83. Setembre de 1915. AMES.

³ En algun document hi trobem "Sobirana".

⁴ En algun document hi posa 1906.

⁵ Nascut a Esparreguera l'any 1879 i mort el 1954 en un accident, mentre tornava d'una actuació. Músic, compositor, director de cors i orquestres. La ciutat i la premsa li van fer un homenatge merescut.

Programa d'actes de la festa Recreativa al Patronat de la Joventut amb la participació de F. Monné (1933). AMES.

De més grans, la Francesca i la seva germana Fausta, també pianista, feien classes de música a nens i nenes, organitzaven successives corals infantils i espectacles musicals a Esparreguera però també a d'altres poblacions.

El nostre informant, Artur Sala⁶, ens declarava que elles havien actuat amb l'orquestra *Nois* d'Olesa-Monné, tot i que segons a quin poble anaven, no ho tenien fàcil ja que hom no estava acostumat a veure dones tocant en una orquestra. També havien tocat el piano en dos dels cinemes del poble.

⁶ Besnet del Pepito, net de la Fausta i fill de l'Arturo.

Cartell de l'Orquestra *Nois d'Olesa-Monné* on hi podem veure la Francesca i la Fausta. Anys trenta. Fons Sala-Monné de Sabadell. Arxiu privat.

El pare de la Francesca va enviuar i es va tornar a casar amb Josefina Govern⁷; l'any 1936 la família vivia al carrer Josep Anselm Clavé, 37 (actual carrer dels Arbres), juntament amb la seva filla Fausta, el gendre, Enric Sala Avenoza⁸ i el net, Arturo Sala Monné⁹; amb la família hi vivia una anciana, Teresa Vidal Canals¹⁰, que va ser una de les dones signants del document que hem esmentat anteriorment.

⁷ Nascuda a Barcelona l'any 1878. Va ser una de les dones que va signar el document de l'abril de 1935.

⁸ Nascut a Esparreguera l'any 1903, treballava de contramestre a S.A. Sedó, en cta.

⁹ Nascut el 27 de novembre de l'any 1927.

¹⁰ Considerada dispesera al padró de 1936. Havia nascut l'any 1863 a Esparreguera i era vídua.

La Francesca es va casar amb Miquel Galceran Jorba¹¹ i van tenir una filla, Antònia

Antònia Galceran a França. Fons Sala-Monné de Sabadell. Arxiu privat.

Galceran Monné, nascuda l'any 1930 a Esparreguera. La família vivia al carrer de Sant Antoni, núm.8, amb els sogres i una cunyada, Consol (Consuelo) Galceran Jorba¹², que també marxaria a l'exili.

El marit de la Francesca, Miquel Galceran i Jorba, fou elegit conseller municipal i nomenat primer tinent d'alcalde a la proclamació de la Segona República. Dos anys després, seria alcalde en substitució de Salvador Cortada i Mir (1933) i, el juliol de 1936, fou triat alcalde, càrrec que exercí fins al mes de maig del 1938, quan va haver de dimitir per incorporar-se a l'exèrcit republicà. En Miquel Galceran va ser fundador i dirigent d'ERC a Esparreguera, a més de ser representant-delegat del Comitè

Comarcal del Baix Llobregat. Per altra banda, va ser fundador de la Cooperativa Obrera Germinal d'Esparreguera.

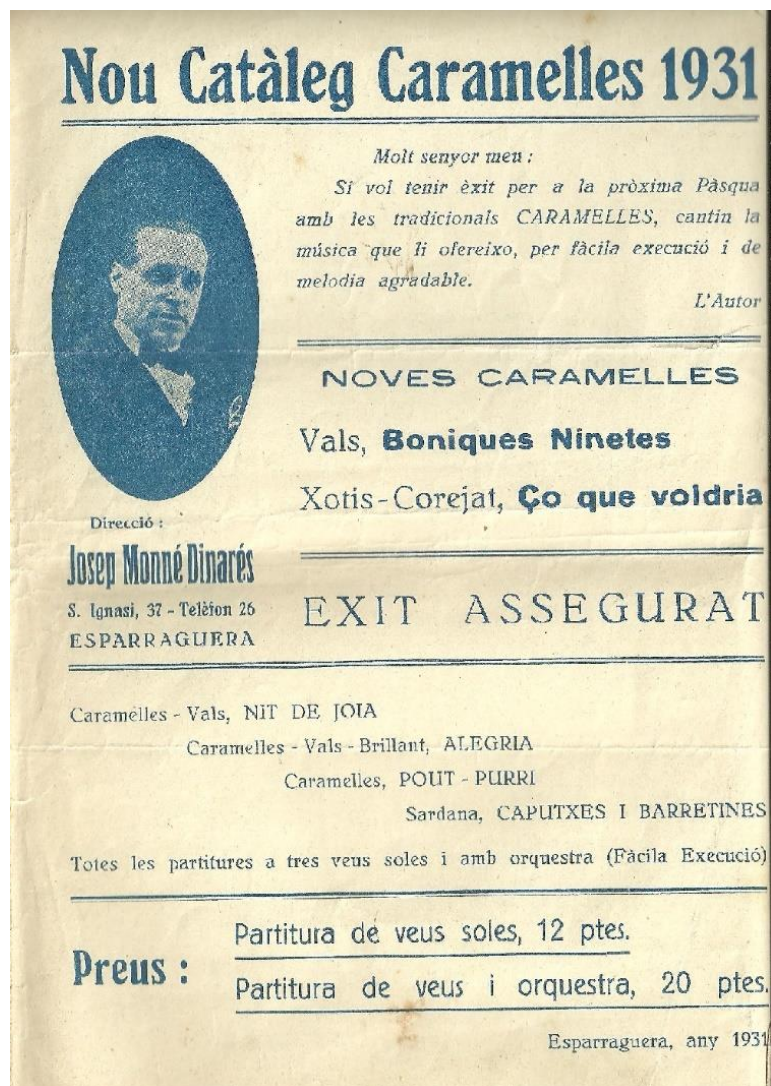
La seva filla, Antònia Galceran, fa referència a la seva família al llibre *Un camí fràgil*.

Els meus avis materns habitaven una casa burgesa a uns cent metres de casa nostra. La meua iaia Josefina dirigia un taller de costura —llenceria i brodats—. El seu saber el devia a una llarga malaltia contreta quan era jove: la pesta bubònica. Atesa gairebé durant dos anys per monges, aquestes li havien transmès llur art. La iaia havia establert cursos per a les noies que venien a brodar, especialment el seu aixovar, però també per a nenes de la meua edat (...)¹³

¹¹ Fill de Miquel Galceran Matas, nascut l'any 1874 a Esparreguera i Magdalena Jorba Solé, nascuda a Pierola l'any 1878.

¹² Nascuda a Esparreguera l'any 1908.

¹³ GALCERAN, Antònia (2019) *Un camí fràgil*. Nova Casa Editorial. Barcelona, pàg. 19.

Portada del catàleg de Caramelles sota la direcció de Josep Monné (1931). Fons Sala-Monné de Sabadell. Arxiu privat.

L'Antònia recordava d'aquesta manera el seu avi, la seva tia la Fausta i el seu cosí Arturo (malgrat que ella escriu "Artur", era conegut com Arturo) a casa de l'àvia Josefina:

El meu cosí gran, l'Artur, arribava sovint a punt per distreure'ns. Ens arrossegava al jardí per fer-nos escoltar les obretes que escrivia per al seu teatre de marionetes. Em passava gairebé un pam i mig i considerava un deure, pel carrer, d'agafar-me pel coll amb aires de protecció, cosa que jo apreciava a mitges. Despertava la meva admiració perquè el veia sempre, molt seriós, de cap als seus llibres encara misteriosos per a mi. Tot i tenir només tres anys més que jo, ja el classificava entre els adults.¹⁴

¹⁴ GALCERAN, Antònia (2019). Op.cit., pàg. 45.

A la fotografia hi podem veure d'esquerra a dreta, Josep Monné, François Bel, el company d'Antònia Galceran, que li dona el braçet, Blanca Lladó i Arturo Sala, el nebot de la Francesca. França, anys 50. Fons Sala-Monné de Sabadell. Arxiu privat.

El meu avi, per a mi l'avi Pepito, li dibuixava els motius de brodat amb un talent que poques vegades he tornat a veure. Havia desitjat, segons m'han dit, ser escultor, però la seva família de músics li posà un violí a les mans. S'hi va trobat bé i fou l'amor de la seva vida. La seva filla gran, la tia Faustina, també música, pianista, vivia amb ells i era casada amb un jove contramestre, empleat d'una famosa fàbrica tèxtil situada a tres quilòmetres de la vila, que engolia quasi tota la població. El cosí Artur nasqué tres anys abans que jo.¹⁵

Sobre l'activitat professional i artística de la família Monné hem trobat força documentació, concretament del pare de la Francesca i les dues germanes. En destacaríem una de relacionada amb la història d'Esparreguera republicana. El 6 de desembre de 1931, el President de la Generalitat, el sr. Francesc Macià, va venir a Esparreguera per a inaugurar les escoles Graduades, actual escola Mare de Déu de la Muntanya. Va ser un esdeveniment importantíssim i la premsa de l'època se'n va fer ressò. En aquesta notícia es comenta que "La Siempreviva"¹⁶ interpretà l'himne "Llibertat". Segons *La Vanguardia* aquest himne es va estrenar per aquesta ocasió, amb lletra de l'alcalde del moment, Salvador Cortada (ERC),

¹⁵ GALCERAN, Antònia (2019). Op.cit., pàg. 19.

¹⁶ Una societat recreativa, situada a l'actual carrer dels Arbres, concorreguda per pagesos i gent humil.

i música del mestre Josep Monné. L'endemà, el diari *La Rambla* ens transmet una notícia semblant, però en uns apunts per a un catàleg nou de caramelles i altres peces del repertori d'aquest músic, de l'any 1932, trobem la que porta per títol "Llibertat", i en aquest cas no parla d'himne sinó de caramelles. Segons ens informà Montserrat Castellví, autora sobre un monogràfic del llegat dels músics Monné, podem trobar la partitura però no la lletra¹⁷. Al portal "Músics per la cobla"¹⁸ també hem trobat una peça de sardana amb el títol de "Llibertat" però el seu autor posa que és Feliu Monné.

ESPARRAGUERA

Con motivo de la inauguración de las nuevas escuelas graduadas, construidas por el Estado, se celebrarán hoy varios festejos en Esparraguera, a los que han prometido asistir, entre otras personalidades, el presidente de la Generalidad don Francisco Maciá y el consejero don Ventura Gassol, los cuales llegarán a las once de la mañana.

Entre los actos que se realizarán figura el descubrimiento de una lápida que da el nombre de don Francisco Maciá al paseo, llamado hasta el presente, Ronda de Esparraguera, entre la calle de Madoz y hasta el extremo alto de la población.

Tomará parte preeminente en la fiesta el coro La Siempreviva, que estrenará un himno titulado «Llibertat», de cuya letra es autor el alcalde de Esparraguera don Salvador Cortada. La música es del maestro don José Monné.

La parte orquestal irá a cargo de las coblas La Principal de Tarrasa y La Principal de Bages.

En todos los pueblos de la comarca han originado dichos festejos una intensa animación, pudiendo asegurarse que acudirá a ellos una gran multitud deseosa de rendir homenaje a don Francisco Maciá.

La Vanguardia 6 de diciembre de 1931.

¹⁷ Conversa efectuada amb Montserrat Castellví, novembre de 2021.

¹⁸ Músics per la cobla: https://www.musicspirlacobla.cat/compositor.php?autor_id=548 [Data de l'última consulta: 30-11-2021].

Nou Catàleg = Caramelles = 1932

clixé

Molt bon meu:

Si vol tenir èxit per a la proxima Pasqua, amb les tradicionals Caramelles

continua la musica que li haferen i so, per fàcil executió, de melodia agradable i de L'autor grandiosa actualitat.

Sirecero

Tres noves Partitures = 1932

Salutació = copla de Pasqua ^(actualitat)

Libertat = grandiosa actualitat
Republicana (14 Abril 1931)

Vals = Caramelles = Floretes de l'auror.

EXIT
REPERCUSSION

Caramelles	Vals = Nit de joies
	" = Alegria
	" = Pot purri = etc
	Pasodoble = Tranquilitat
	Vals = Boniques ninets

Xotis = Co que voldria

Javan La Moda

Jarison Caputxes i barotins

Preus: Partitur de vens vals = 12 pts

" de ven i organ = 20 pts

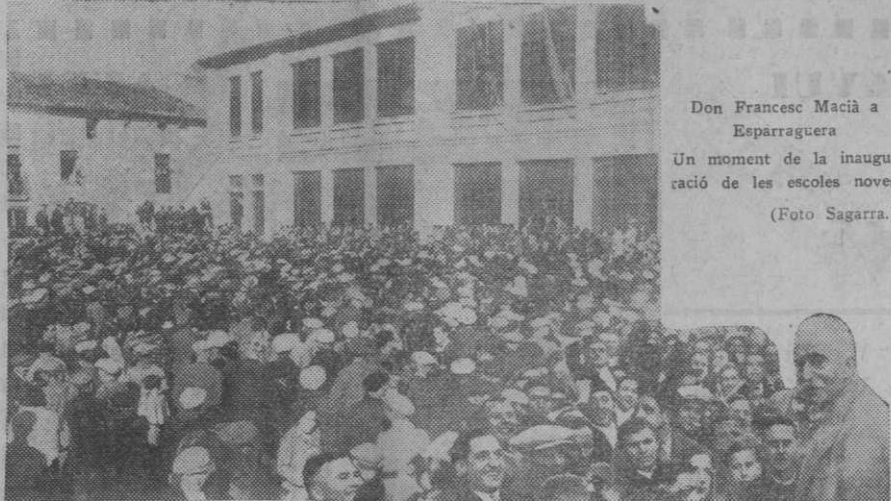
Espanesim any 1932

Apunts per un catàleg nou de caramelles on es fa referència a les caramelles i altres peces del repertori. Anotem la que porta per títol "Libertat", ja que possiblement va ser la que es va estrenar a Esparreguera l'any 1931. Fons Sala-Monné de Sabadell.¹⁹ Arxiu privat.

¹⁹ Hem consultat l'historiador Aleix Escursell, que investigà la lletra de l'himne (o sardana?) "Libertat", però de moment no s'ha localitzat.

Esparreguera homenatja Francesc Macià

Inauguració d'unes Escoles. -- Descobriments d'una làpida que dóna el nom de Macià a un dels passeigs més importants d'Esparreguera. - Interessants parlaments de Macià i J. Sunyol i Garriga

Don Francesc Macià a
Esparraguera
Un moment de la inaugu-
ració de les escoles noves
(Foto Sagarra.)

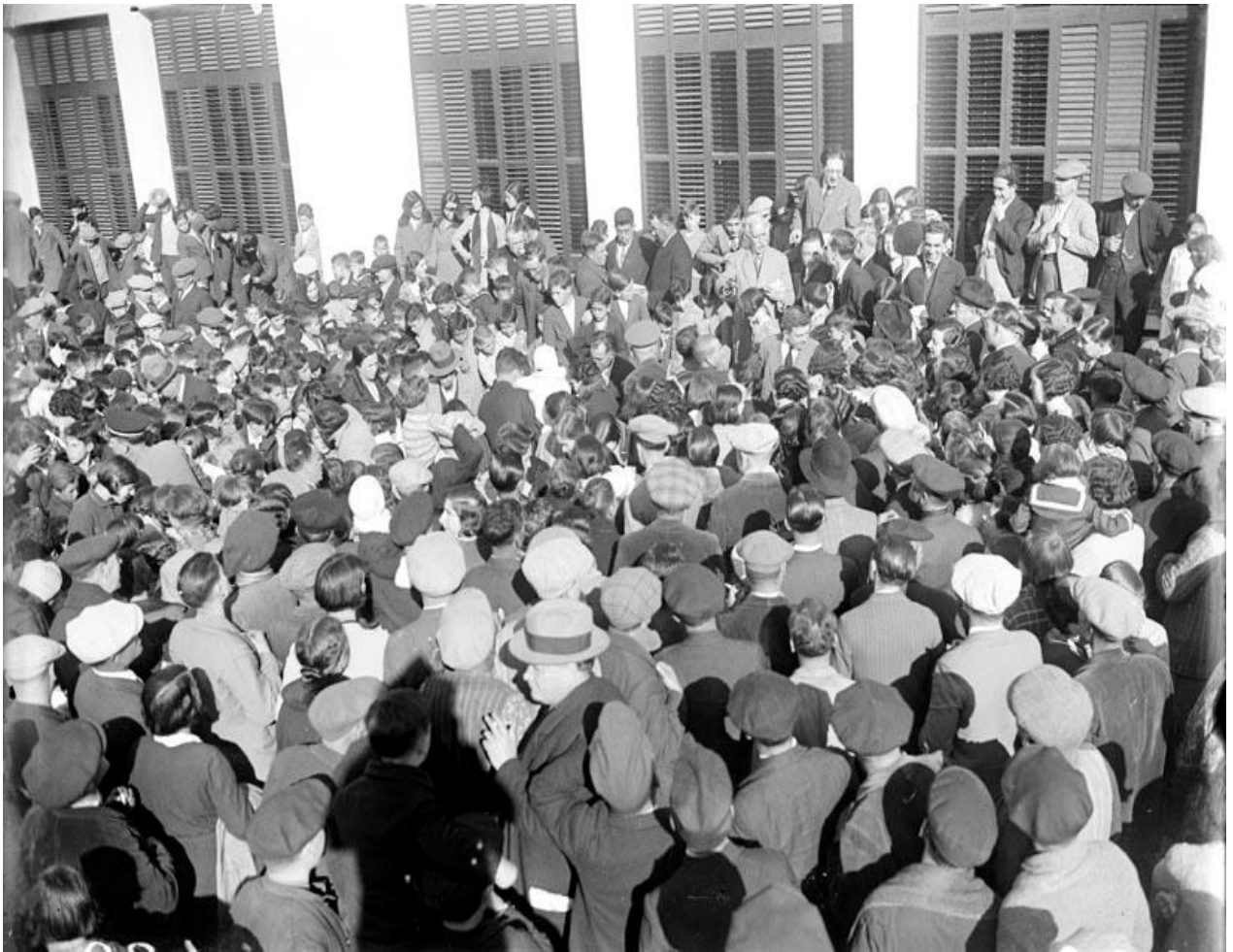
Capçalera de la notícia de la visita de Francesc Macià a Esparreguera. *La Rambla*, 7 de desembre de 1931. Font: Arxiu de revistes catalanes antigues (ARCA).

LA PLACA DEL CARRER

L'Ajuntament d'Esparreguera obsequià el senyor Sunyol i les altres personalitats amb un banquet que tingué lloc a L'Hostal, acabat el qual es dirigiren cap al camp de futbol, on tenia lloc un partit entre l'equip d'Esparreguera i el de Síria. El senyor Sunyol tirà el kick-off i es dirigí immediatament a l'acte de descobrir la placa que dóna el nom de Francesc Macià a un dels passeigs més freqüentats de la població.

El chor "La Siempreviva" cantà l'himne "Llibertat", i seguidament féu ús de la paraula el senyor Galceran, que féu un parlament ple d'amor a Catalunya i a la figura del nostre President.

Fragment de la notícia de la visita de Francesc Macià a Esparreguera on fa referència a la cantada del cor de l'entitat "La Siempreviva", on detalla l'himne "Llibertat". *La Rambla*, 7 de desembre de 1931. Font: ARCA.

Francesc Macià, president de la Generalitat de Catalunya, inaugura les escoles graduades a Esparreguera. 1931. ANC1-585 / JOSEP MARIA SAGARRA i PLANA

La nostra protagonista va ser saxofonista, pianista, cantant, directora d'orquestra i corals infantils i, segons M.Castellví²⁰, formà la primera orquestrina femenina de Catalunya.

Francesca Monné amb un saxo,1930²¹. Fons Sala-Monné de Sabadell. Arxiu privat.

²⁰ CASTELLVÍ, Montserrat et altri (2019) *El llegat dels músics Monné d'Olesa i d'Esparreguera*. Edit. Alta Fulla, pàg. 41.

²¹ El seu nebot, Artur Sala, ens deia que havia de ser abans del naixement de la seva filla Antònia, el 1931, i probablement era el 1930. En tot cas, és una foto que ha interessat força a musicòlegs per ser una dona avançada a l'època.

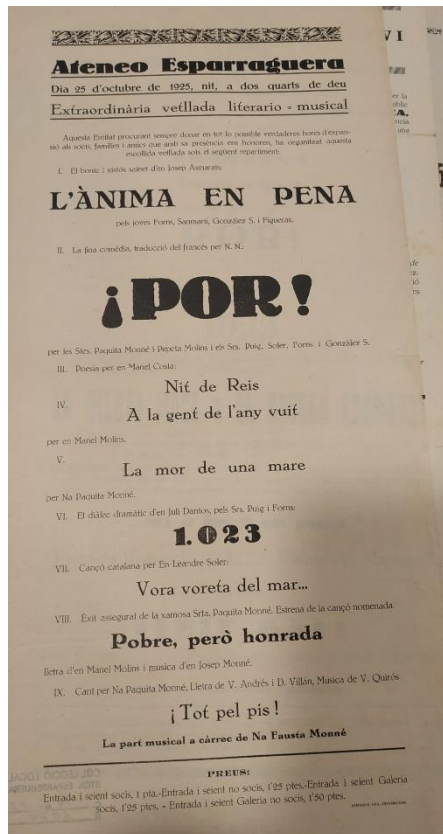

Publicitat de l'orquestra i orquestrina Nois d'Olesa-Monné. Hi podem veure les dues germanes Monné. Anys trenta. Fons Sala-Monné de Sabadell. Arxiu privat.

A part d'aquesta activitat musical, des de ben joveneta, la Francesca va participar en diverses activitats culturals a la nostra vila, la trobem en nombrosíssimes representacions teatrals compartint escenari amb les entitats d'Esparreguera, a l'Ateneu, al Patronat i a l'Estrella, sempre amb papers rellevants. Es dona el cas que va arribar a interpretar el paper de Mare de Déu a La Passió. Així la trobem participant als anys vint a l'entitat de L'Estrella representant el personatge de la Marqueseta a l'obra *La Marqueseta que no sap què té* de J.M.Folch i Torres.

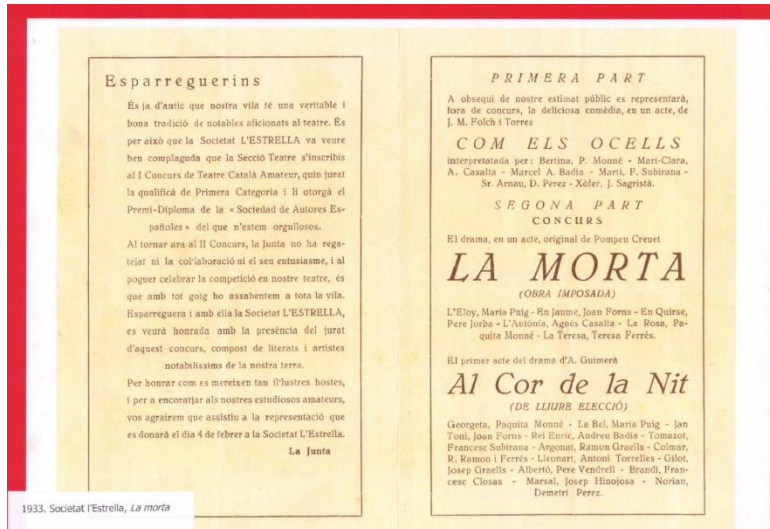
Francesca Monné en el repartiment de *La Marqueseta que no sap què té* interpretat per la companyia del Patronat de la Joventut al teatre L'Estrella. Anys 20. AMES.

Francesca Monné, actriu i intèrpret musical, amb la seva germana Fausta en una actuació literària-musical a l'Ateneo Esparraguera (1925). AMES.

Francesca Monné, intèrpret a l'Ateneo Esparraguera per la diada de la Candelera (1926). AMES.

Francesca Monné col·labora com a intèrpret a la Secció de teatre de la Societat L'Estrella.(1933). Trencadís. Xarxa de Biblioteques Municipals.

També la trobem en actes de tot tipus a l'Ateneu amb finalitats solidàries durant la Guerra Civil:

ATENEU *Paquita Monné*

PROGRAMA A BASE DE: *Pro. Campanya d'Hivert*
Molinos de Viento =
Concert =

Recaptació efectuada en 31 de *Desembre* de 1938

ENTRADES	Venudes	PREU		TOTAL	
		Ptas.	Cts.	Pesetes	Cts.
Preferències					
Mitges					
Generals	600	273	4	351160	25
Mitges 181	38	2	35	75	50

Lloc = 250 / 25

Campanya 12 Jener 1939.
President
Josep Monné

Nota: Els empleats operadors en Pau Llobet
Oscar Des. i E. Balaguer Josep Monné i
Paquita Monné, el jornal de 24 pty que
cadascun feia de cobram en dit festival, l'en-
tregan a la Comissió Pro-Campanya d'Hivert

Fragments de la factura per l'actuació musical a l'Ateneu, "Molinos de viento", on hi podem veure la participació de Francesca Monné (1938). La donació es va fer el 1939 poc abans que hagués de marxar a l'exili. AMES

Al llarg de la Guerra Civil es produiran diversos concerts amb l'objectiu de recollir diners per ajudar els hospitals de sang. A Olesa de Montserrat, on hi havia un d'aquests hospitals, l'agrupació cultural Ideal Libertario i el Comitè d'Economia van presentar l'obra lírica "Marina" i el drama "El Sol de la Humanidad"²². Més avall, hi podem veure el programa de mà del Festival pro-hospitals de sang no subvencionats oficialment, que va promoure el Sindicat Únic CNT l'any 1937 a Esparreguera. En aquest esdeveniment, hi participaven Marc Redondo, un famós baríton d'aleshores, acompanyat al piano per Francesca Monné i el quintet Monné, amb la seva germana Fausta. La recaptació també incloïa els segells Pro Infància.²³

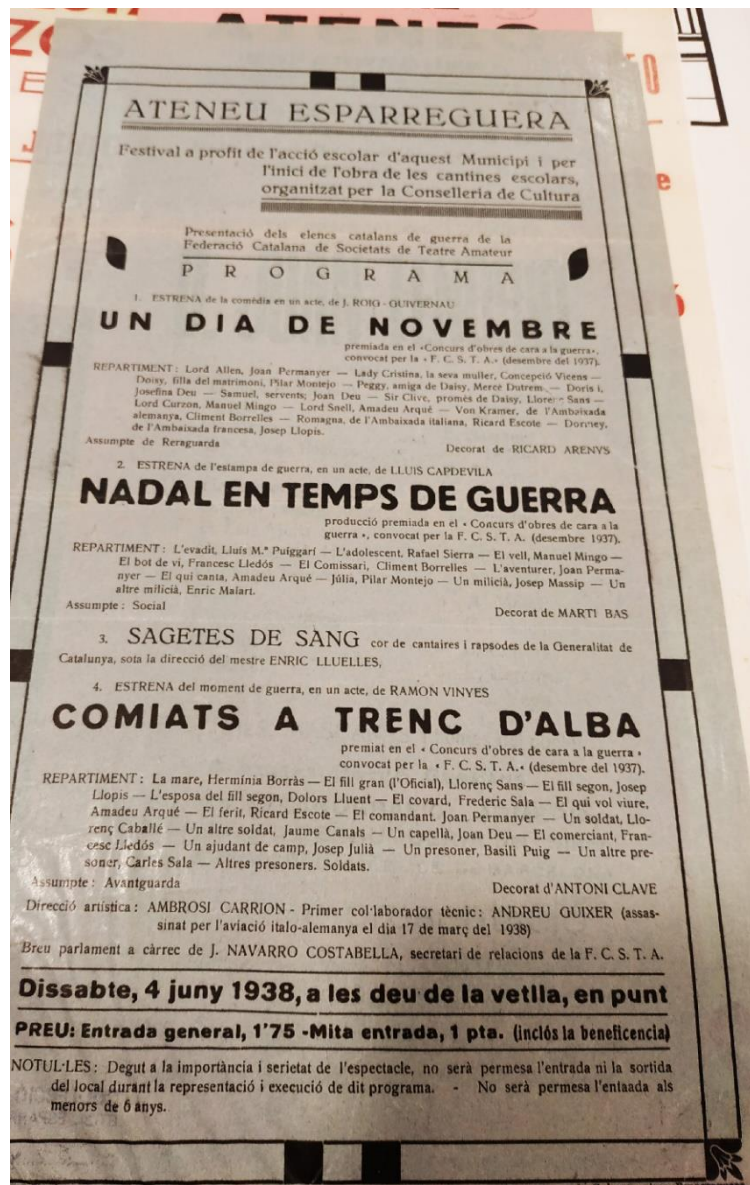
Festival pro-hospitals de sang al teatre l'Ateneu on hi participà la família Monné (1937). AMES.

²² Revista *Avant*, núm.1, 28 d'agost de 1936. AHMOM.

²³ El Segell Pro Infància a Catalunya s'institueix per Decret del Conseller de Sanitat i Assistència Social, el 13 de març de 1933. En aquell moment és l'únic segell de caràcter d'assistència social autoritzat i posat a la venda a Catalunya. El principal objectiu de l'emissió del Segell Pro Infància, va ser recaptar fons per a ser "destinats a la creació de sanatoris, Preventoris, Colònies Escolars, etcètera, per a infants de famílies pobres". També però, denota un caire educatiu, de foment de la solidaritat social. ANC. Document del mes a la pàgina de l'entitat : juny 2017.

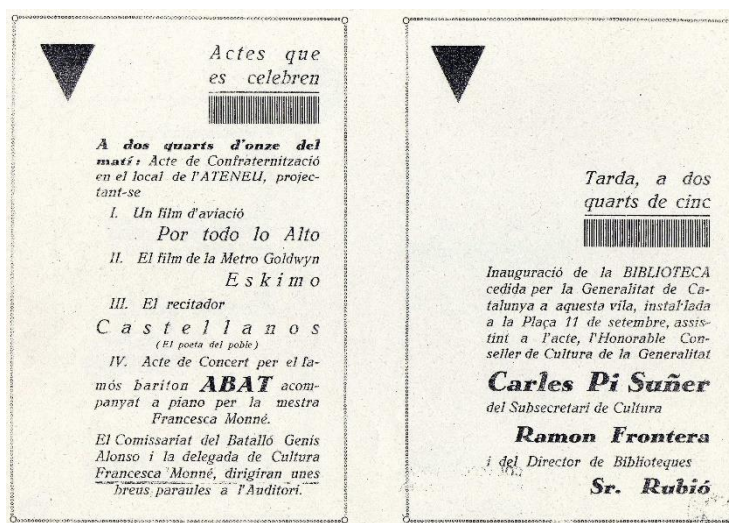
Francesca Monné no va tenir massa temps per a acomplir la seva tasca com a Regidora de cultura –aleshores en deien Consellera de Cultura– ja que la guerra que li possibilità entrar a l’Ajuntament, també li estroncà les ganes d’innovar i millorar la cultura de la seva vila. Ella havia estat presidenta del grup de dones d’ERC d’Esparreguera molt vinculat a l’Ateneu, és per això que allí organitzà nombrosos actes, com ara un festival en profit de les escoles i cantines escolars, que podeu veure en el cartell següent.

Festival a benefici de les escoles i cantines escolar organitzat quan era regidora Francesca Monné. AMES.

A més, entre d’altres activitats, trobem la nostra protagonista organitzant cercaviles, concerts, balls i sessions de cinema per als soldats que tornaven del front i en benefici dels refugiats.

Segons el *Dietari de la biblioteca Popular*²⁴, escrit per la bibliotecària Mercè Rosell, durant els primers dies de l'existència d'aquesta biblioteca, Francesca Monné, com a consellera de Cultura, va presidir la inauguració de la Biblioteca Popular l'any 1938, i va contribuir a dinamitzar-ne l'ús.

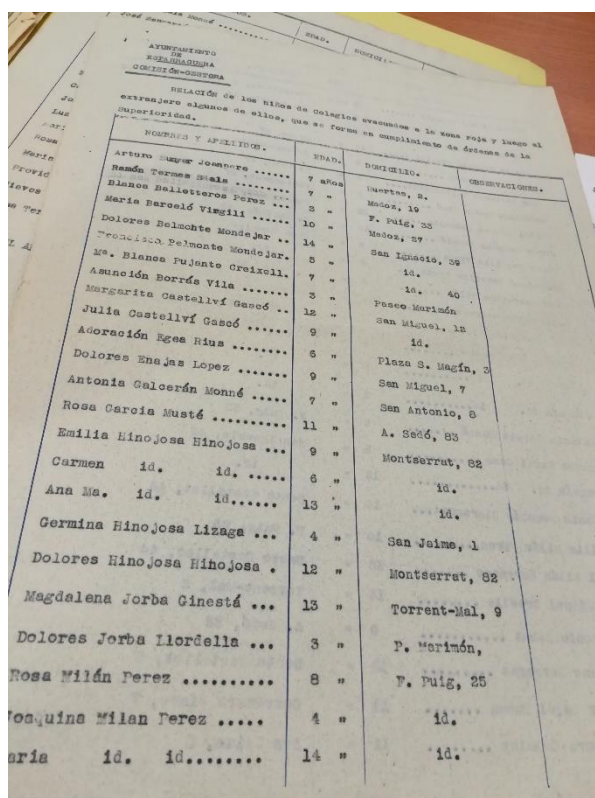
Díptic anunciant la inauguració de l'antiga Biblioteca d'Esparreguera essent delegada de cultura Francesca Monné.
Fons Arxiu Biblioteca Municipal.

²⁴ Esparreguera: dietari de la Biblioteca Popular Beat Domènec Castellet (Esparreguera) 1937-1952.

L'exili

L'arribada de les tropes franquistes a Catalunya va provocar un èxode que arrossegà a la majoria de persones compromeses amb la II República i també, en molts casos, de la seva família. Aquest era el cas de la Francesca, implicada com a regidora de l'Ajuntament d'Esparreguera, i el seu marit –alcalde durant la república– o el seu cosí Agustí Jorba, també regidor.

El 22 de gener de 1939, la Francesca i la seva família, com molts altres republicans, es van haver d'exiliar a França. Allí, tal i com ens explica la seva filla, Antònia Galceran-Biel, al llibre *Un chemin fragil*²⁵, viuen moments molt difícils fins que és alliberat el territori francès del domini nazi, l'any 1944.

NOMBRES Y APELLIDOS.	EDAD.	DOMICILIO.	OBSERVACIONES.
Arturo Sureda Joverosa	7 años	Idortas, 2.	
Ramón Termes Sala	7 "	Medos, 19	
Blanca Bellisteros Pérez ...	3 "	F. Puig, 33	
María Berceid Virgili	10 "	Medos, 27	
Dolores Belmonte Mondejar ..	14 "	San Ignacio, 39	
Francisco Belmonte Mondejar ..	5 "	id.	
M. Blanca Pulente Creixell.	7 "	id. 40	
Asunción Borrás Vila	3 "	Paseo Marimón	
Margarita Castellví Gasó ..	12 "	San Miguel, 12	
Julia Castellví Gasó	9 "	id.	
Adoración Egea Rius	6 "	Plaza S. Jacin, 3	
Dolores Enajas Lopez	9 "	San Miguel, 7	
Antonia Galcerán Monné	7 "	San Antonio, 8	
Rosa Garcia Musté	11 "	A. Seoó, 83	
Emilia Hinojosa Hinojosa ...	9 "	Montserrat, 82	
Carmen id. id.	6 "	id.	
Ana Ma. id. id.	13 "	id.	
Germina Hinojosa Lizaga ...	4 "	San Jaime, 1	
Dolores Hinojosa Hinojosa .	12 "	Montserrat, 82	
Magdalena Jorba Ginestá ...	13 "	Torrent-Mal, 9	
Dolores Jorba Llordella ...	3 "	P. Marimón,	
Rosa Milán Perez	8 "	F. Puig, 25	
Joaquina Milan Perez	4 "	id.	
Maria id. id.	14 "	id.	

Una de les pàgines del dossier amb el llistat de nens i nenes que van marxar d'Esparreguera en finalitzar la Guerra Civil. 1939. AMES.

En finalitzar la Guerra Civil, l'Ajuntament d'Esparreguera elabora un llistat on hi apareixen els infants que marxen d'Esparreguera i també alguns dels exiliats. En aquestes pàgines hi trobem els protagonistes d'aquesta recerca, Dolores Jorba Llordella, Antònia Galceran Munné, Arturo Sala Monné, Ramon Termes Sala i Esteve Vidal Galceran, entre d'altres.

²⁵ Llibre publicat a Toulouse l'any 1984 en francès. També es pot trobar informació al podcast de la ràdio novel·la emesa en tretze capítols per Ràdio Esparreguera i dirigida per Joana Llordella. A més, poden veure el Treball de recerca sobre aquest llibre, realitzat per Elisabet Corominola Mora, Maria Moya Demures i Judit Navarro Parra, i dirigit per Joana Llordella : <https://www.youtube.com/watch?v=JtSBZjaYb38>.

L'Antònia ens descriu el camí d'aquest exili:

El 22 de gener de 1939, a mitja nit, un vell cotxe s'aturà davant la porta de casa. La mare deixà anar un sospir d'alleugeriment. Parlen amb vivacitat amb el meu avi que vol marxar amb el seu matxo, amb garrofes i matalassos. Ni parlar-ne! Pujo al cotxe. Sembla que tota la família hi sigui representada: avis, ties, cosins. L'Artur porta als braços el violí de l'avi Pepito.(...)

El cotxe deixa el poble immers en un silenci suspecte, amb prou feines respirem. M'arriben veus, que ja són d'un altre món: cal evitar Barcelona: tot i que els parers són dividits, l'esquivarem.

Algunes hores després d'haver marxat, la vila va ser ocupada, els mitjans de comunicació foren tallats. La trapa havia estat a punt de tancar-se sobre nostre.²⁶

23 de gener de 1939, el pont ensorrat que unia Esparreguera amb Olesa de Montserrat. AMES.

Aquest camí cap a l'exili passa per Arbúcies i Sarrià de Ter; en aquest recorregut es van haver de separar part de la família i es retrobaren a Figueres, així ens ho explicava la filla de la Francesca:

Tornem a marxar. Cal destacar un canvi notable: dos cotxes havien sortit del poble, però només n'hi ha un disponible per a les criatures, els vells o els malalts. Les nostres mares, joves, continuaren a peu. El lloc de retrobament és Figueres. La iaia era doncs responsable de tres criatures: el meu cosí Esteve, de cinc anys, la meva cosina Dolors i jo mateixa (...) A Figueres retrobem, amb alleujament, les nostres mares, felices elles també de recuperar-nos.²⁷

²⁶ GALCERAN, Antònia (1988). *Un camí fràgil. Esparreguera*. Ajuntament d'Esparreguera, Diputació de Barcelona, pàg. 42.

²⁷ GALCERAN, Antònia (1988), op. cit., pàg.51.

La Francesca i família, com la resta dels fugitius cap a França, pateixen bombardeigs en aquest trajecte:

Bombardejaven la ciutat de Figueres amb regularitat i insistència. A algú se li va ocórrer d'obrir un túnel en un munt de palla. A cada alerta, i de falses o veritables n'hi havia gairebé cada dues hores, així que la sirena sinistre es feia sentir, ens precipitàvem dins del túnel; els avions ens sobrevolaven, les bombes xiulaven, jo tremolava tota (...)

El mateix vespre decidíem d'abandonar Figueres durant la nit, cap a l'última etapa fins a la frontera. Com la vegada anterior, només les criatures i les persones d'edat o cansades marxarien amb cotxe, les dones joves a peu.²⁸

Antònia Galceran esmenta la Francesca –la seva mare–, l'Assumpció Llordella –la cosina– Consol Galceran Jorba²⁹ –tieta i germana del Miquel Galceran–, les quals havien estat separades dels seus fills i filles.

Les nostres tres mares, amb un grup de dones joves del poble, havien hagut, per manca de vehicles, de fer a peu la darrera etapa de l'èxode de Figueres a la Jonquera, on ens havíem de retrobar. Nosaltres ens havíem beneficiat d'un vell autocar, que, per cert, per poc no ens deixa al mig de la carretera diverses vegades.³⁰

Arriben a la Jonquera, A. Galceran continua el seu relat:

A la Jonquera, ens aturem en un bosc on havíem de refer-nos una mica, però un bombardeig sense sirena s'abat sobre nostre i ens trobem de panxa a terra, sota uns matolls innocents. L'indret és insegur, de bon tros, i sense cerimònies, tornem a marxar i per fi hi som: hem arribat a la frontera.³¹

Ara, la Francesca i les altres mares perderan el contacte amb els seus fills, així ens ho relatava la seva filla Antònia:

Un malentès causat pel desordre general i pels bombardeigs a la frontera, ens feren perdre la cita. Sola amb la meua iaia i els meus cosinets de tres i cinc anys, al llarg de cinc mesos, m'havia sentit greument responsable d'aquelles criatures!³²

En aquest èxode, a la frontera, es van haver de separar de l'avi matern, que restà a Catalunya a causa d'una malaltia; i també de l'àvia Josefina i la seva germana Fausta i el seu fill, Arturo. Segons el renebot³³ de la Francesca, Artur Sala, aquests

²⁸ GALCERAN, Antònia (1988), op. cit., pàg.51.

²⁹ L'espòs de la Consol era en Jaume Vidal Sarrió i aleshores tenien un fill, Esteve Vidal Galceran, nascut l'any 1933. A França naixeria un altre germà, en Lluís Vidal amb qui hem pogut consultar algunes dades per a elaborar aquesta investigació.

³⁰ GALCERAN, Antònia (no tenim data però és posterior al 1988). *Perfum d'exili... d'altres temps*. Novel·la inèdita mecanografiada, pàg.35. Fons d'Andreu Sitjar.

³¹ GALCERAN, Antònia (2019) *Un camí fràgil*. Op.cit., pàg.56.

³² GALCERAN, Antònia. *Perfum d'exili... d'altres temps*. Op. Cit. pàg.35.

³³ Diverses converses telemàtiques (2021).

van decidir de retornar perquè consideraven que no tenien delictes de sang i tampoc havien tingut cap càrrec, com era el cas de l'oncle i tia –Miquel Galceran i Francesca Monné–.

El més enllà dels Pirineus s'allunyava de dia en dia, malgrat les cartes que ens arribaven amb regularitat, de les nostres famílies. El meu avi matern ja estava curat de la malaltia que l'havia retingut amb la seva dona, l'àvia Josefina, la seva filla, la meva tia Faustina, i el seu fill, el meu cosinet Artur, a la frontera; la mare, sens cap mena de dubte, en va patir un esqueixament dels més grans de la seva vida.³⁴

El meu avi patern³⁵, aïllat de tots nosaltres i havent també travessat la frontera, tornà al poble; no hem sabut mai si fou per error, ja que els trens que se'ns emportaven no indicaven cap direcció, o per decor. Quan el vam tornar a veure deu anys després no ens ho sabé dir.

Als seixanta anys, en quin estat d'ànim va viure aquest home que no havia sortit mai de la seva terra natal, separat de tota la seva família i sense feina? Uns amics li oferiren asil (...) Va abandonar aquest món també a l'exili sense haver pogut, en els seus darrers anys, arrecerar-se sota les seves estimades oliveres.³⁶

I un cop a França, al Voló:

El Voló: un camp immens, si més no jo l'hi veig: quanta gent hi ha? Fins on allarga la vista, en petits munts, drets o asseguts sobre unes míseres maletes, i encara, una maleta era un luxe. Només uns farcells, robes tirades per terra, apilotades. "No us mogueu, busquem les vostres mares, no us disperseu".³⁷

A l'exili, als primers temps de ser a França, els van separar i això incrementà el seu suplici. Els homes van anar al campament de refugiats de Saint-Cyprien, la Francesca³⁸ a Saint Dizier, als Vosges (al nord-est de França) primer i, més tard, va ser traslladada a l'Allier, en un hospici desafectat, i la seva filla en un refugi de dones i criatures³⁹.

Sabem que el seu marit, en Miquel Galceran, va ser traslladat en diverses ocasions d'un camp de treballadors a l'altre. El retrobament total de la família seria una tasca difícil:

La mare es doblegava com les branques sota el gebre i amb el suport de la senyora I., de mossèn R., multiplicava les gestions administratives per arrencar el pare del camp de treballadors on s'havia quedat estancat al planell de Larzac. Per fi aconseguí de fer-se traslladar més a prop nostre, a Muret.

³⁴ GALCERAN, Antònia. *Perfum d'exili... d'altres temps*. Op. cit. pàg.30.

³⁵ Es refereix a Miquel Galceran Matas, espòs de Magdalena Jorba Soler.

³⁶ GALCERAN, Antònia. *Perfum d'exili... d'altres temps*. Op. cit., pàg.31.

³⁷ *Ibidem.*, pàg. 58.

³⁸ També l'Assumpció Llordella.

³⁹ Memòria oral d'Assumpció Llordella i el seu net Franck Leroy, el qual, com tota la família, resideix a França. Es dona el cas que Antònia Galceran és padrina del Franck.

Es calcula que un 60% dels exiliats republicans van ser repatriats de manera més o menys voluntària, entre ells el seu cunyat, Enric Sala Avenoza⁴⁰, que havia estat també exiliat a França en un camp de concentració, al cap d'un any, va tornar a Catalunya amb la seva família que aleshores vivia a Sabadell:

Aproximadament un any després de l'èxode, la meua tia va acceptar el risc de fer tornar a Catalunya l'oncle Enric, que es trobava en un camp de concentració a França (...) Les famílies es dividien com pedretes que s'esmicolen i s'escampen brusquement, atretes per atraccions magnètiques diferents.⁴¹

Sabater	Ayala	Joan	38	sabater
Saez	Fernandez	Benanci	22	pagés
Saez	Ruiz	Felip	18	fotograf
Safont	Escalé	Francesc	36	fila dor
Sais	Colom	Josep	38	pagés
Sala		Ricard	40	militar
Sala	Amenaza	Enric	36	teixits
Sala	LLagostera	Pere	38	xdfer
Salas	Juan	Miquel	24	mariner
Salva	Villanueva	Joaquim	24	barber
Salvador	Valls	Vicenç	36	xdfer
Salvas	Gordera	Miquel	34	torner
Salvatella	Prujà	Jacint	42	pagés
Salles	Lluh	Antoni	25	

Llista núm.10 dels exiliats polítics pertanyents a partits republicans democràtics de Catalunya on hi apareix el nom d'Enric Sala. Camp d'Argelès-sur-mer. (1939) ANC⁴²

A la imatge següent, podem veure combatents republicans es dirigeixen al camp de refugiats d' Argelers, destinat a les tropes de la República Espanyola que arribaven a França en l'èxode massiu de refugiats en caure els pobles i ciutats de Catalunya en mans de l'exèrcit franquista.

Milicians dirigint-se a Argelers. ANC.⁴³

Despertar-nos enmig de les sorres de les platges franceses fou dramàticament amarg...⁴⁴

⁴⁰ Nascut a Esparreguera l'any 1903 i que treballava de contramestre a S.A. Sedó, en cta.

⁴¹ GALCERAN, Antònia. *Perfum d'exili... d'altres temps*. Op. cit. pàg.30.

⁴² ANC : Llistes nominals amb la professió dels refugiats catalans internats als camps de concentració d'Argelers, Sant Cebrià de Rosselló i el Barcarès. [16.05.1939] Codi de referència ANC1-511-T-326.

⁴³ Arxiu Nacional de Catalunya:

FONS ANC1-722 / col·lecció fotogràfica i fílmica de la Guerra Civil espanyola.

⁴⁴ GALCERAN, Miquel, Toulouse 1985. Escrit dirigit a J. M. Cobos.

Agost 12-6-39
Sr. Miguel Llordella
Apreciados cuñados sobrinos; padres, hermanos, y
la familia toda.
Recibida la vuestra del 4 corriente en la misma
voz que gozeis de buena salud, la qual cosa cele-
bro mucho, yo bien por ahora lo mismo que mi
mujer e hijo la qual esta muy bien avanzado
en pleno crecimiento. por lo que me dices referen-
te a ella, te agradezco tus buenas intenciones, pero
tienes que prevenir lo que podria pasar en caso
de nuestra particion, aunque creo que no te
daran ningun resultado tus trabajos, primero
tenias que consultarmelo, pues de aberte resultado
nos habrias partido por en medio a los tres; por
lo que veo en la vuestra estais interesados de
nuestra separacion, pero tienes que saber
que esto no durara mucho tiempo, pues todos
los trabajos han encaminados a reunimos muy
pronto, y que aparte de esto la Dolores esta
muy bien con nuestra tia, por lo tanto
no dir nada de lo que tu me dices, ella por
su corta edad le a tomado tanto cariño que
todo es su garga, pues asi la llama; yo como
te puedes pensar desde el principio que estoy
en contacto con ella, y tambien con abuelo
que por cierto no que me das una direccion
que no es la surya, pero en todo creo que al
te recibir esta ya abeis recibido alguna otra
carta mia y de abuncion, pues hehos hecho
algunos que otras cartas durante algunt tiempo.

Carta d'Agustí Jorba al seu cunyat Miquel Llordella. 12 de juny de 1939, Adge. Font J. Llordella.
Arxiu familiar.

El juny de 1939 els trobem a Adge, ho deduïm de la carta que la família Jorba-Llordella escriu al seu germà a Esparreguera. Les cartes costaven d'arribar, la comunicació era en castellà per facilitar el pas per la censura franquista i des d'aquí l'oncle intentava aconseguir que la seva neboda, Dolores Jorba, retornés a la cleda familiar. Per altra banda Agustí Jorba els demana que no facin cap gestió ja que els podria perjudicar. La Dolores, com l'Antònia i l'Estevet estaven amb l'àvia Magdalena. Res, però era segur.

Fins al juliol de 1939 no es van poder retrobar amb la filla i demés dones i criatures, amb el marit encara trigaria més, fins l'abril de 1941: *Després de quinze mesos de refugi, havíem estat separats, després units, després separats...*⁴⁵

⁴⁵ GALCERAN, Antònia. *Perfum d'exili... d'altres temps*. Op. cit. pàg.35.

Poc temps després, l'abril de 1940, trobem la família a Longatges (en francès Longages), un municipi francès del departament de l'Alta Garona, a la regió d'Occitània, a set quilòmetres de Larbonne. Allí els seus cosins, Agustí i Assumpció faran de masovers en una casa.

Pandellé
Longages - 7-30 -
a. Miguel Cordeilla

Mis mas queridos cuñados y sobrinos, recibida
hace muchos dias las vuestras, por ellas me enteré
de la enfermedad y momentos criticos de mi
querido sobrino Miguel, que pese en gran
manera que al recibir esta se encuentra ya
restablecido del todo y haya podido abandonar
la Hospitalaria "Quinta de Alcaná" para
poder estar ya establecido del todo, en nuestro
hogar. Hoy como vereis os escribo con una
alegría inmensa pues despues de cerca de 4 meses
de estar separado de mis queridas mujer e hija,
hoy a las 7 de la mañana he podido abrazar
los con la alegría, por ambas partes, que es
de suponer, despues de un viaje de mas de
500 Km. con parada dos noches y un dia, al fin
he llegado a "Pandellé" y entre llorar y recibir
saludos a mis y nuestros parientes es por la tarde
de que os escribo enseguida. Porque creo que ya
pasaria ansia, pero nuestra tardanza no ha sido
por otra causa que por esperar poderos dar esta
alegría. Si no ay el contrario, creo poder estar
mucho tiempo por aqui, pues mis parientes asi lo
quieren por lo menos por ahora, y por mi parte
igual, pues creo de mucha necesidad para poder
despansar algun tiempo estar en el campo para
reemplazarme de todo lo parado durante estos
últimos años. He encontrado mi querida Lola
muy cambiada mucho mas grande y mas

gordo, y el trabajo es poderme entender con
 ella, pues no habla otra cosa que el Frances.
 asi no recuerda nada de su ^{Benigno} padre
 Mi mujer tambien muy gorda, y muy buena
 que otras veces. Cuando me contesteis os explicare
 mas cosas pues hoy ~~no~~ aun estoy nervioso y
 cansado del viaje. Con muchos recuerdos para todos
 y despide este con el cariño mas sincero
 Miquel Llordella

Invidiables hermanos i sobrinos. Desearia que al llegar
 esta mi querido sobrino se encontrara bien, pues el dia 25
 Febrero, recibí una carta de nuestro hermano Jose que me da
 que estaba tan mal, no os podis imaginar el disgusto que
 yo pensaba, diciendole esto, quien sabe si ya está mejor. ^{todo}
 el dia lo pase llorando, hasta mi "soto". Moraba, el dia 26 de
 mismo mes, recibí la tuya, que me decias que ya estaba
 fuera de peligro, que alegría tuve al ver unos renglones
 hechos por el mismo. No puedes comprender sobrino mio
 alegría que me da me tus letras, como envié los pajaritos,
 para poder volar a tu lado, i hacerte compañía, pero yo
 se la alegría que da recibir visitas de personas queridas, en el
 "Himnario" "Establecimiento". yo ya se que tus queridos padres
 te han dejado ni un solo momento, te suplico que no seas
 mucho el valiente, pues podrias recaer, y seria peor. escucha lo
 lo que te digan, se que has sufrido mucho, y que has
 sido tan valiente, si aun estas en la "quinta" da' much
 recuerdos a Milagros, pues nunca olvidare lo bien que se por
 conmigo. Solo no os puede escribir porque está en la escuela,
 recibí mil besos de ella, y el cariño mas grande que os profera
 Asunción

Carta de la família Jorba-Llordella a Miquel Llordella.
 1940. Longages. Fons J. Llordella. Arxiu familiar.

Aquí l'Agustí Jorba ha sortit probablement d'Adge i ha trobat feina de pagès (tot i que li mancava un braç) i s'han retrobat altra vegada la família (quan parlem de família també podem incloure la Francesca Monné i família a excepció d'en Miquel Galceran). En aquest escrit l'Agustí ens explica que ha trobat la seva filla molt bé, però ja no sap parlar català perquè ha estat separada dels pares des de l'entrada a França.

El 22 d'abril de 1940, Agustí Jorba i Assumpció Llordella escriuen una altra carta a la família d'Esparreguera on detalla en la situació en què es troben ells i, per tant, també amics i família d'Esparreguera:

Nosotros más bien que nunca⁴⁶; yo continúo trabajando con lo que puedo, principalmente labrar con mi par de bueyes. Me gustaría que me vieseis; ayer labraba con dos pares y ahora ya me entienden y me creen muy bien, y por la tarde a *pasturarlos* a todos por los campos de hierba, con un perro que me ha enseñado a mí, de tantos años que lo hace.
 Vida quieta y tranquila que es la que me conviene a mí por ahora, comer y dormir y reponer energías ... ojalá todo el mundo pudiese hacer y estar igual que yo,

⁴⁶ De ben segur que no hi estaven tant, de bé, peròensem que és una carta a la família i que ells saben que a l'altre cantó també estaven patint. Es tractava de reconfortar-los.

principalmente mis queridos familiares y demás amigos, que en algunos son en los que pienso más, principalmente a las horas de comer y dormir.⁴⁷

En una altra carta familiar l'Assumpció Llordella fa referència a l'àvia Magdalena, la seva cosina Dolors Jorba (Lola) i a la situació familiar, que d'alguna manera era també era la de la Paquita ja que en aquest primer moment acostumaven a estar juntes :

(...) el domingo por la mañana nos determinamos de ir a ver a tía Magdalena; así lo hicimos i partimos los tres. Lola estrenó un vestidito de seda azul cielo y unos zapatitos blancos y con el sombrerito blanco parecía una muñeca (...) tiene el pelo rubio y está siempre colorada, come de todo, pero el vino no le gusta. Ahora, como no hacen escuela, porqué hace vacaciones, ella se cuida de vigilar 20 ocas (...) Tal y como os digo está robusta y sana, habla el francés perfectamente y lo comprende todo, al revés que yo, que lo comprendo, pero no se hablarlo tan bien como ella.

Nosotros continuamos muy bien, no sé qué harán con nosotros. Muchos dicen que nos van a llevar a un campo, otros dicen que partiremos hacia Méjico. No sé qué pasará. De momento estamos bien y tenemos contrato hasta septiembre.

(...) el otro día mi patrona me dijo que, si nos llevaban a un campo, si les dejaríamos a Lola, pues ellos no quieren que ella vaya a un campo. Yo le di las gracias, pero le dije que estuve seis meses separada de ella y sufrí mucho, que a donde vaya yo, vendrá ella (...) No temáis por nosotros que hasta este momento no hemos sufrido los horrores de la guerra, ahora empieza a faltar comida, pero en la *campaña*, no falta nada.⁴⁸

Tot i el feixuc periple, segons deduïm de les cartes familiars que hem pogut consultar, era suportable perquè estaven tots plegats. La filla ens ho explica d'una forma molt literària:

Del primer d'abril de 1940 al primer de maig de 1941, és a dir, durant els tretze mesos següents, canviaríem de lloc, i per tant de manera de viure, si fa no fa cada trimestre, un ritme que m'aclaparà com una fatalitat, fent de nosaltres uns errants, amb la maleta a la mà.⁴⁹

Ara haurien de tornar altra vegada al refugi:

Després de vint-i-dos mesos d'exili⁵⁰, tornàvem a ser al mateix punt, o pitjor, perquè un camp de concentració era una condició inferior a un refugi, que té un nom que ja sona com a recer; però concentració, quina paraula més lletja!⁵¹

⁴⁷ Carta de la Família Jorba-Llordella a Miquel Llordella. 22 d'abril de 1940. Fons J. Llordella. Arxiu familiar.

⁴⁸ Carta d'Assumpció Llordella al seu germà Miquel Llordella. La data és il·legible, però la situem als primers anys d'exili.

⁴⁹ GALCERAN, Antònia, *Un camí fràgil*. Op, cit., pàg.96.

⁵⁰ No podem concretar la data però creiem interessant anotar aquest retorn al refugi. Podria ser el març de 1940.

⁵¹ GALCERAN, Antònia, Op, cit. pàg.112.

Un dels esparreguerins que mantenia el contacte amb la família Jorba era en Miquel Musté⁵², que també es va haver d'exiliar a França ja que havia estat Conseller de l'Ajuntament d'Esparreguera. Sabem que el 21 d'abril de 1940 es trobava treballant a Pisseville- Bourges, al Departament de Cher. Aquest està neguitós perquè no sap res del seu germà, potser està internat en un camp. Fa referència al seu amic, Agustí Jorba, el qual ha tingut la sort de sortir del camp on era i ha trobat feina de pagès en un domicili d'uns espanyols que fa 25 anys que viuen a França. Comenta que l'Assumpció Llordella, l'esposa de l'Agustí, ja parlava francès correctament.

En una carta escrita per Assumpció Llordella a la família d'Esparreguera, ens explica la nova situació:

(...) No se si en otra te contaba que ya estamos reunidos toda la familia. Miquel trabaja (es refereix a Miquel Galceran, el marit de la Francesca) en una casa cerca de la nuestra donde lo quieren mucho. Come y duerme allí, pues en nuestra casita no hay sitio. Por la noche, después de comer, viene a buscar a Paquita – es refereix a Francesca Monné, la seva esposa–. ⁵³

Dos anys més tard trobem la família Jorba-Llordella en una altra adreça, Santa Lliurada (francès Sainte-Livrade), un municipi del mateix departament. Allí aquests fan de masovers d'un castell, els amos del qual viuen a Bordeus, però abans s'estaven a París –les autoritats els havien requisat una casa– i ara hauran d'anar a Toulouse; havien fugit probablement perquè eren d'origen jueu. En aquest municipi la família Galceran-Monné conviurà amb els cosins Jorba-Llordella. La seva situació ha millorat ja que els cosins són servidors d'aquesta família, però temen sobre el seu futur perquè les autoritats volen prendre el castell i quatre cases de camp als propietaris. Conjuntament pateixen pel destí dels altres companys d'exili, com en Musté, o la família d'Esparreguera.

(...) es lo que me asusta más, el día en que vendremos: no encontrar toda la familia. También es verdad que lo del amigo Musté⁵⁴, su cuñado Carlos García nos lo escribió. Pobre amigo después de sufrir tanto, después de haber pasado tantas cosas... y tener que morir lejos de la familia. Lejos de los seres queridos, es horrible. Eso, nosotros no nos lo podemos sacar de la cabeza, no hay un momento que no lo nombremos (...) es lo que me sabría más mal, morir lejos de mi tierra querida.⁵⁵

⁵² Morí a Bourges, el febrer de 1942.

⁵³ Carta de la família Jorba-Llordella dirigida a Miquel Llordella Mestres, germà i cunyat. 22-4-1940. Fons J. Llordella. Arxiu familiar. La carta és escrita en castellà, tot i que la llengua que usaven habitualment, també per escrit, era el català. Probablement ho feien perquè no tinguéssin problemes per passar la censura, si hi havia algun control.

⁵⁴ Regidor des del primer govern republicà fins al final de la Guerra Civil. Es pot llegir la seva biografia al web del Memorial Democràtic del Baix Llobregat; de les experiències personals a l'èxit col·lectiu. Autores, Joana Llordella i Blanca Mampel. Direcció projecte: José Fernández i Elionor Sellés.

⁵⁵ Carta d'Assumpció Llordella al seu germà. Sainte-Livrade, 3 de maig de 1942. Fons J. Llordella. Arxiu familiar.

Hi ha fragments de la correspondència familiar que fa evident, tret d'alguns moments, que aquests van passar aquests primers anys d'exili tots plegats, tal i com havien sortit d'Esparreguera. La lectura de les cartes d'Assumpció Llordella a la seva família ens recorda la narració d'Antònia Galceran a la seva obra.

Pues bien, es un pueblecito que me recuerda a *Masdengall*, muchas casitas de campo alrededor de un paisaje espléndido, con campos verdes bien trabajados, donde se ven unos bueyes que casi ya saben de memoria su trabajo. En medio del pueblo, hay una gran escalinata que conduce al castillo, que se levanta majestuosamente encima de sus humildes casitas, en donde vive gente buena y sencilla.

(...) la maestra es una señora muy buena y amable y quiere mucho a los niños principalmente a la Antonia y la Dolores, pues ellas se han ganado su simpatía (como en el camino hay muchas flores, siempre le llevan ramos). Nosotros vivimos al lado del castillo, en una casita muy bonita; ahora hace dos meses que cada semana vienen los dueños (...) son riquísimos, pero tampoco son felices pues tuvieron que marchar deprisa de Burdeos, dejando mucho. En París les quitaron una casa muy grande, también tuvieron que marchar y ahora les quieren quitar el castillo y cuatro casas de campo que tienen, por esos vienen todas las semanas; viven en Toulouse. Ya lo veis, son riquísimos, no les falta de nada, y no son dichosos. Dicen que son judíos –la paraula “judíos” està tachada– pero son muy buenos y nos quieren mucho. A nuestra tía (es refereix a la Magdalena, la sogra de la Francesca) les dicen “buenos días tía”, es lo único que saben decir en español.⁵⁶

Ara continua parlant de la resta de la família, la Consol Galceran, el Jaume Vidal i els moments que es troben tots plegats.

(...) Agustí tiene una voluntad muy grande si lo vierais trabajar, sembrar como le gusta, como le gustan las gallinas, las ocas, etc. Dice que cuando volverá quiere poner una granja. Tía se cuida de todos los animalitos, Paquita y yo vamos al campo a ayudar a Agustí (...) Hoy mismo ha venido un señor de Molins de Rei, amigo d'Agustí y Miquel, se llama Subirats y era alcalde (...)⁵⁷.

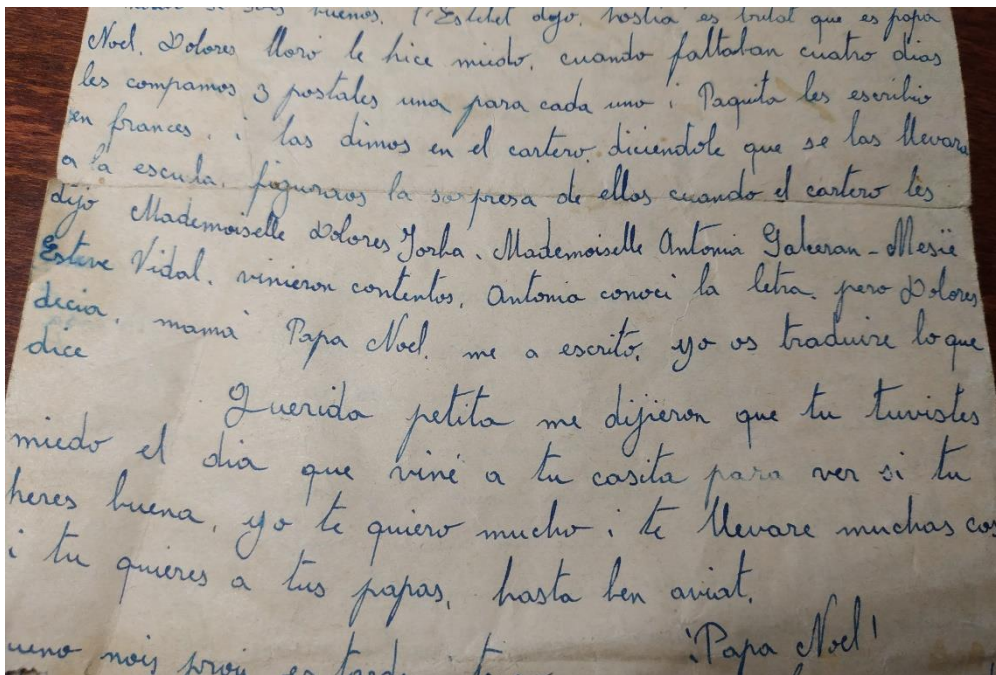
Tot i que la carta està datada el mes de maig de 1942, l'Assumpció els fa arribar a la família una postal d'un pare Noel i els explica quina és aquesta figura. L'Estevet els deia a les nenes de la família que no era màgic i aleshores la Francesca, utilitzà les seves qualitats d'artista:

(...) cuando faltaban ocho días para Navidad, Paquita, un día, de noche, serían las siete, ya habíamos cenado y Antonia, Dolores y *Estebet* estaban escribiendo y yo le dije a Paquita, ahora es el momento. Pues bien, Paquita se fue al castillo y se puso una gran capa negra con una *caparucha* y una gran barba blanca de *cotó fluix*. En casa hay vidrieras. Tocan los vidrios y yo digo, entre. Es papá Noel

⁵⁶ Carta de Assumpció Llordella al seu germà. Sainte-Livrade, 3 de maig de 1942. Fons J. Llordella. Arxiu familiar.

⁵⁷ *Ibidem*.

que viene a mirar si sois buenos. L'Estevet dijo: Hòstia és *veritat*, que és papà Noel.⁵⁸

Fragment de la carta d'Assumpció Llordella al seu germà Miquel on fa referència als infants de les famílies a l'exili i la creença sobre el pare Noel. Sainte-Livrade-sur-Lot, 1942. Fons J. Llordella. Arxiu privat.

Antònia Galceran fa referència a aquest castell en una novel·la inèdita:

La mare ja havia fet una primera visita als nostres cosins (...) instal·lats des de feia poc en un poblet d'uns cent cinquanta habitants, situat a trenta-cinc quilòmetres de Toulouse, on s'encarregaven de la vigilància d'un castell.⁵⁹

La Francesca amb l'àvia Magdalena Jorba, la seva sogra, i l'Antònia vivien humilment:

(...) la iaia Magdalena, la mare i la meua humil persona allotjades en una cambra única, pràcticament sense mobles tret d'un somier entapissat, un matalàs de molles desmanegades, dues cadires de palla esfilagarsada i un fogonet de ferro colat escrostonat, prop del qual dues dones feien mitja del matí al vespre, mitjons de llana del Pirineu. Jo no m'atrevia ni a moure un dit per no distreure-les d'una feina gràcies a la qual ens beneficiàvem d'un aliment sa: pastanagues bullides. La mare havia insistit que l'acompanyés en aquesta segona visita (abril 1941) als nostres cosins, que ens havien fet una proposta; que ens instal·léssim amb ells. El seu càlcul semblava viable perquè no tenien diners però estaven allotjats i comptaven de valent amb una petita cria d'aviram, amb la llet d'un ramat de cinc o sis vaques, i amb els productes d'un petit hortet.⁶⁰

⁵⁸ Carta de Assumpció Llordella al seu germà. Sainte-Livrade, 3 de maig de 1942. Fons J. Llordella. Arxiu familiar.

⁵⁹ GALCERAN, Antònia. *Perfum d'exili... d'altres temps*. Op. cit., pàg.2.

⁶⁰ *Ibidem.*, pàg.2.

La guerra mundial s'agreujava, els homes presoners, els adolescents als camps de joventut i elles en una situació incerta:

La Sra. I havia obtingut un nou carnet d'identitat per a la iaia ja que l'antic encara duia el segell del camp de concentració d'on ens havíem evadit a penes nou mesos abans. Que la iaia ja no fos clandestina em féu respirar com una alenada d'aire fresc.⁶¹

El marit de la Francesca trobà feina de pagès i més tard hi entraria ella, cosa que possibilità que es quedessin a viure al poble, a casa de la seva cunyada Consuelo:

(...) entrà en aquella casa com a obrer agrícola estable; compartí la vida i la feina dels seus empleats. Parents i amics estaven perplexos de veure'l davant dels bous obrint solcs com un camperol nat, amb guerrera de l'exèrcit espanyol. Els refugiats no rebutjaven cap feina que els pogués treure dels camps de concentració i de la pobresa; exercien les tasques més dures i més allunyades del seu veritable ofici, amb bon humor i coratge. Els sostenia una única esperança: tornar a veure la seva família, la seva pàtria.⁶²

Si el meu pare dirigia sàviament l'arada (es refereix al Miquel Galceran), la mare i la iaia escardaven les patates, les mongetes i el moresc; la mare no trigà a treballar per a la mateixa família que el meu pare i s'hi quedà fixa.⁶³

⁶¹ GALCERAN, Antònia. *Perfum d'exili... d'altres temps*. Op. cit., pàg.29.

⁶² *Ibidem.*, pàg.46.

⁶³ *Ibidem.*, pàg.47.

La Francesca Monné i la seva filla els primers anys d'exili. Fons Sala-Monné de Sabadell. Arxiu privat.

La situació de la Francesca i família va ser certament amarga: *No teníem res per menjar i gens de diners, o molt pocs, per a comprar aliments que ja anaven racionats.*⁶⁴ Aleshores ella tenia onze anys. *No teníem ni bols ni tasses i bevíem o menjàvem el cafè amb llet en plats fondos, amb pa sucà.*⁶⁵

⁶⁴ GALCERAN, Antònia: *Perfum d'exili... d'altres temps*. Op. cit. Pàg.14.

⁶⁵ *Ibidem.*, pàg. 57.

L'Assumpció Llordella, la Magdalena Jorba, la Paquita Monné i la Dolors Jorba. Darrere, en Miquel Galceran i l'Agustí Jorba. França, anys 40. Fons Sala-Monné de Sabadell. Arxiu privat.

L'Antònia Galceran fa memòria del refugi del Voló i ens fa referència al seu oncle Jaume, la tia Consuelo i el cosí Esteve, a més, de la tia Marina Sala, germana del seu oncle Enric Sala, i els seus fills, Rosa, Ramon i Neus:

Amb nosaltres també hi havia els tres fills de la Marina, germana del meu oncle Enric, amb la seva tia, disminuïda mental. Coneixia bastant bé la filla gran, la Rosa, d'onze anys, perquè a vegades la veia a casa de la iaia Josefina, i una mica menys el segon, el Ramon, de la meua edat i la Neus, aproximadament de cinc anys.

Arribats els darrers al refugi, com nosaltres, i a falta de lloc, s'havien instal·lat al replà del nostre pis, sota una finestra. Jo li deia a la Rosa que, estrenyent-nos, encara podríem estar junts. Va reflexionar una mica i optà pel replà, per dues raons: la principal era que hi estaven relativament aïllats i així sostreien la tia disminuïda a les possibles burles de les criatures o a d'altres maldecaps. La Rosa

mateixa patia una malaltia de la pell que la feia tancar sobre si mateixa i que reforçava una certa desconfiança natural.⁶⁶

Més tard els trobarem a Sainte Livrade :

El meu oncle Jaume havia trobat feina en un molí que pertanyia al municipi de Sainte Livrade, situat a tres quilòmetres, a la plana est; aleshores, amb la seva dona, la tia Consuelo, vingueren a instal·lar-se al poble, on dues cambres del presbiteri deshabitat foren posades a llur disposició. L'Esteve abandonà la nostra cabanya i es reuní amb els seus pares.⁶⁷

L'Antonia Galceran també fa esment de les dificultats materials de la família:

El meu pare, de qui ens trobàvem separades des de la seva mobilització el 1938, es trobava, després de diversos sojorns en camps de concentració, en una granja de l'Aveyron⁶⁸, destacat del que hom anomenava una " Companyia de Treballadors" la qual cosa proporcionava a la mare una minúscula pensió (...) La nostra cosina s'ocuparia de la casa, la iaia i la mare ajudarien el cosí Agustí, el qual necessitava assistència al corral i als camps. Per la nostra banda, teníem cada cop més dificultats materials i cohabitàvem amb una pobresa pròxima a la indigència.⁶⁹

En alguna ocasió fins tot van rebre ajut dels quàquers americans, que els feien arribar bàsicament llet en pols.

En aquest escrit l'Antònia fa referència a les CTE (Companyies de Treball Estranger). Hem de tenir en compte que el govern francès per un cantó va fomentar les repatriacions però també, a través del decret del 12 d'abril de 1939, especificava les obligacions dels estrangers considerats com a refugiats o sense nacionalitat, i obligava els homes entre vint i quaranta-vuit anys a *prestar, incluso en tiempo de paz, servicio por un plazo igual al servicio militar impuesto a los franceses*⁷⁰.

Es crearan, doncs, les Companyies de Treballadors Estrangers, unitats d'uns 250 homes, comandades per oficials francesos. A finals de la primavera de 1939, les CTE es van formar directament als camps d'internament.

Para salir de éstos y no tener que alistarse en la Legión Extranjera, un buen número de republicanos españoles entraron en las CTE: serían unos 20.000 cuando estalló la guerra. Los españoles representaban la mayor parte de los trabajadores extranjeros de estas unidades militarizadas dependientes del Ministerio de la Guerra (...) Su misión principal consistía en obras de defensa nacional, especialmente la organización defensiva de las fronteras o la

⁶⁶ GALCERAN, Antònia (2019) Op. cit., pàg. 74.

⁶⁷ GALCERAN, Antònia: *Perfum d'exili... d'altres temps*. Op. cit.

⁶⁸ És un departament francès situat a la regió d'Occitània. La seva capital és Rodés.

⁶⁹ GALCERAN, Antònia: *Perfum d'exili... d'altres temps*. Op. cit.

⁷⁰ ALTED, Alicia i DOMERGUE, Lucienne –Coord.– (2003): *El exilio republicano español en Toulouse, 1939-1999*, UNED, Ediciones. Madrid, pàg. 39.

habilitación de algunos campamentos militares. El destino geográfico de los ex internados fue muy diverso. Las 53 primeras CTE constituidas fueron dirigidas hacia los departamentos Nord, Morbihan, Marne, Aube, Savoie, Gard, Aveyron y Tarnet-Garonne.⁷¹

El perill sempre assetjava els refugiats i el seu marit fins i tot s'havia hagut que amagar –ajudat per amics i l'alcalde del poble francès– perquè no acabés deportat:

Un cert Otto, amb el pretext de proporcionar una feina ben remunerada als refugiats, els enviava a Bordeus, al front Atlàntic, un dels punts més perillosos; d'allí a treballar a Alemanya només hi havia un pas. El meu pare no estava alliberat del camp de treballadors, només "destacat" i formava part de la llista; durant algunes setmanes, menjà i dormí en una masia abandonada (...) El pare tenia un amic al camp al qual pertanyia, que ratllava el seu nom a mesura que apareixia a les llistes.⁷²

La seva cunyada, Consol Galceran, també seria separada del grup inicial de dones. Així ens ho relata la seva neboda Antònia:

La meva tia, encara separada del seu marit, estava hostatjada a casa d'uns amics i li fou assignat de residir en un racó perdut dels Pirineus; de moment es trobà enganyada amb el seu noiet, de vuit anys.^{73, 74}

Encara en una situació provisional, quan vivien a la casa propera al castell, Francesca organitzà una petita coral per a l'església. *El senyor D. Ens permeté de rebuscar en els seus arxius i uns vells càntics ens semblaren ben nous.*⁷⁵

L'any 1943 sembla que, malgrat les desventures, la situació anirà millorant:

El grup d'exiliats havia aconseguit de passar l'hivern amb llenya per escalfar-se i amb una alimentació francament millorada. El camí encara era llarg, però anava reduint-se. (...) La desgràcia s'estenia per França, però circulava la paraula resistència.⁷⁶

L'any 1944, amb una Tolosa ocupada fan algunes visites a la ciutat on hi tenien amistats fetes a l'exili, també algunes criatures de Tolosa els visiten al poble:

Al llarg d'abril i maig, els petits tolosans foren enviats al camp ja que la ciutat estava amenaçada de bombardeigs imminents. Els civils no corrien cap perill, m'explicaren. El tir americà era impecable, sense error, res a veure amb les lamentables bombes utilitzades durant la guerra d'Espanya.

⁷¹ ALTED, Alicia i DOMERGUE, Lucienne –Coord.– (2003). Op. cit., pàg.40.

⁷² *Ibidem*, pàg.52.

⁷³ L'Estevet era nascut el 9 de desembre de 1933 a Esparreguera.

⁷⁴ GALCERAN, Antònia: *Perfum d'exili... d'altres temps*. Op. cit., pàg.35.

⁷⁵ *Ibidem*, pàg. 40.

⁷⁶ *Ibidem.*, pàg.6, 2ª part.

Durant aquells anys vaig fer exactament tres viatges a Tolosa (...) Jo no tenia cap raó per haver conservat un record precís d'aquells petits desplaçaments, ja que la vila no em seduïa en absolut, sobretot sabent-la "ocupada" (...) vaig fer una traveta involuntària a un jove alemany. Érem a la vorera i esperàvem per travessar el carrer; jo balancejava la cama endavant i endarrere (...) La mare em renyà: els meus hàbits camperols ens haurien pogut costar cars (...) Jo no comprenia com es podia viure en una vila ocupada i no sabia que existia la tortura. La meva estimada iaia repetia sovint. "Demano a Déu que m'estalviï la tortura".⁷⁷

La Francesca i el seu marit planificaren anar a viure a Tolosa ja que la seva filla hi tindria més possibilitats, un nou desplaçament que en aquest moment coincidiria amb l'alliberament de França i així altra vegada creixien les esperances de torna a casa, a Esparreguera.

Els exiliats exultaven. Els aliats aixafarien Franco i la seva dictadura. Ai no! La guerra encara no havia acabat. Doncs bé, ja s'acabaria i el nostre exili, massa llarg, finalitzaria.⁷⁸

Una colla d'exiliats d'Esparreguera a Sandels en motiu de la 1a Comunió de Dolors Jorba, entre d'altres, l'Antònia Galceran i l'àvia Magdalena, l'Agustí Jorba, l'Assumpció Llordella i en Joan Ollé (1944). Fons J. Llordella. Arxiu privat.

⁷⁷ GALCERAN, Antònia: *Perfum d'exili... d'altres temps*. Op. cit., pàg.21, 2ª part.

⁷⁸ *Ibidem.*, pàg.28, 2ª part.

L'Antònia Galceran, autora del llibre "un camí fràgil" i la Magdalena Jorba a Agen, França (27-9-1947).
Fons Colàs Jorba.

En un principi ells consideraven la situació com a provisional, tot era una incògnita, no sabien quan acabaria la guerra, si retornarien a casa, en definitiva, no sabien si mai podrien reprendre el fil de la seva vida. Finalment s'establirien a Tolosa de Llenguadoc on ella i el seu marit serien els motors de diverses organitzacions d'exiliats, organitzarien esdeveniments relacions amb la cultura catalana, com ara Jocs Florals, i ella donaria classes de música i dirigiria concerts i activitats musicals. A Tolosa, la Francesca es convertiria en Madame Galceran fins a la seva mort, l'any 1988.

La Francesca i família van començar a anar a Esparreguera a partir de l'any 1976⁷⁹, visitaven la família però també aprofitaven per contactar amb els amics i

⁷⁹ És una data que el seu nebot Artur ens recordava ja que va ser l'any que es començà a publicar el diari *Avui* i en Miquel Galceran, que era molt nacionalista, va col·leccionar tots els números fins a la seva mort.

coneguts d'ERC⁸⁰ que a la transició van ser activistes del partit com ara en Francesc Fons, en Francesc Closes, Pere Comaposada, etc. La Teresa, filla del Pere Comaposada ens deia que eren molt amics i que s'estimaven molt. Havien passat força anys des que varen marxar a França però mai deixaren de banda l'activisme.

Francesca Monné als anys 70 a França. Fons Sala-Monné de Sabadell. Arxiu privat.

⁸⁰ Entrevista efectuada a Teresa Comaposada, 17 d'abril de 2021 dins del projecte Memorial Democràtic del Baix Llobregat; de les experiències personals a l'èxit col·lectiu. Autores, Joana Llordella i Blanca Mampel. Direcció projecte: José Fernández i Elionor Sellés.

Sindic Fotogràfic de Sabadell
S. A. R. L. en capital de 100
L'orquestra que com o-
directors he actuat per quasi
tot França per about el vostre
amable record m'ha acompanyat
i quiet.
Paqueta

L'orquestra que Francesca Monné va dirigir a França. Anys 40. Fons Sala-Monné de Sabadell. Arxiu privat.

Fausta Monné (Faustina)

Com hem explicat més amunt, la seva germana, Faustina Monné no es va exiliar a França i es va establir a Sabadell amb el seu pare, Pepito, l'àvia Josefina i el seu fill Arturo (més tard s'hi afegiria el seu marit, Enric). El cert és que ella patia perquè sabia que seria denunciada per gent d'Esparreguera, i, segons el seu net Artur Sala, així va ser. Segons el nostre testimoni ella solament havia "comès l'error" d'haver ajudat la tropa establerta a Esparreguera durant la guerra i haver agafat un camió amb uns matalassos perquè aquests dormissin millor i descansar. Era evident que ho sabia tot el poble i per això ella patia per les conseqüències ja que l'acusarien de col·laboracionista. Es van establir a Sabadell perquè l'alcalde Marcet *va ser un alcalde franquista que es va portar força bé amb la gent que tornava després de la guerra. Va defensar molta gent sobretot la meva àvia.*⁸¹

Fausta Monné dirigint el seu alumnat de Sabadell, anys 60. Fons Sala-Monné de Sabadell. Arxiu privat.

La Fausta no va deixar de visitar la seva germana a França quan ja li va ser possible. L'arribada a Sabadell ja hem dit que no va ser fàcil, l'Arturo Sala Monné va haver d'entrar a treballar d'ajudant de cuina i a netejar l'església dels Escolapis, per això amb només onze anys s'havia de llevar cada dia a les quatre de la matinada, quan va començar a treballar. Era dur, però gràcies a aquest treball no va passar gana, ja que podia prendre cada dia la llet condensada que servia als sacerdots de l'església. Aquesta feina la va trobar gràcies a la mediació de l'alcalde Marcet. En aquest període la seva mare treballava de majordona d'un

⁸¹ Artur Sala Lladó, comunicació personal (octubre-novembre 2021).

sacerdot que la va tractar sempre molt bé, en una època en què les dones en la seva posició, en ser etiquetades de "roges", no les tractaven massa bé.

A Sabadell van tenir molta relació amb Ramon Bardés, un ebenista que havia treballat primer a Esparreguera per en Pere Ollé, i a Montserrat després de la guerra. Posteriorment, seria professor de català a l'ensenyament secundari que va col·laborar en moltes publicacions i va ser autor de dues novel·les on es relaten els fets viscuts durant la República i la Guerra Civil.

Francesca Monné amb la seva germana Fausta a Montpellier. Fons Sala-Monné de Sabadell.
Arxiu privat.

Pel que fa al seu marit, l'Enric Sala Avenoza, el seu net Artur ens comentava que, després de la guerra estava molt trist ja que havia perdut la relació amb part de la seva família. Havia estat un home molt treballador i era contramestre a Can

Sedó on havia començat a treballar l'any 1914 fins que va haver de marxar a causa de la Guerra Civil.

Miquel Galceran amb la Fausta i Francesca Monné i Ramon Bardés a França. Fons Sala-Monné de Sabadell. Arxiu privat.

Marina Sala, la tercera a la fila de dalt i Fausta Monné, la quarta, amb una colla de dones d'Esparreguera abans de la Guerra Civil. Fons Sala-Monné de Sabadell. Arxiu privat.

Joan Termes Clanchet

En la conversa amb l'Artur Sala, descobrim que la cunyada de la Fausta, Marina Sala Avenoz, i el seu cunyat, Joan Termes Clanchet, sindicalista de la CNT es van exiliar a França; també el seu germà Josep Termes, el qual va marxar primer a França i després cap a Amèrica. Artur Sala ens posà en contacte amb Neus Termes, una de les nostres informants, que ja hem vist abans que era una de les nebes que acompanyava la Francesca i demés família a França. Ella era neboda de l'Enric Sala⁸² (germà de la seva mare), va marxar a França quan tenia cinc anys i en va tornar quan en tenia vuit. El pare s'havia quedat a França i no va tornar fins que ella tenia catorze anys i es va estar molt poc temps a Esparreguera a casa de l'àvia de la Neus però ben aviat va marxar a treballar a Barcelona.

En Joan Termes era nascut a Esparreguera el dia 1 d'abril de 1902, era un comerciant d'Esparreguera –al padró municipal hi posa carboner per compte propi–. Vivia al carrer de Madoz,19-A, i era el marit de Marina Sala⁸³. Tenien tres fills, la Rosa, el Ramon i la Neus. Vivia també amb la mare, la Teresa (Teresona) Clanchet Beleito, que era vídua⁸⁴, a més, compartien casa amb la seva germana Vicenta⁸⁵, soltera, i el seu germà Josep⁸⁶. Aquest era carboner i treballava per al seu germà.

En Joan figura a la llista de les persones destacades per la seva "significación izquierdista durante la dominación roja, que se forma en cumplimiento de órdenes de superioridad". Segons aquest llistat, a les observacions, hi consta que era d'ERC, la seva filla Neus ens parlava d'Estat Català. Sabem que a l'octubre de 1937 va entrar a l'Ajuntament substituint Rafael Giné quan fou mobilitzat cap al front.

Al llistat que efectua l'Ajuntament d'Esparreguera de persones que marxen en finalitzar la guerra civil hi figuren el Joan amb la seva esposa Marina Sala Avenoz i els tres fills, Rosa, Ramon i Neus. En Joan l'hem trobat refugiat al Camp de Rivesaltes. La Neus ens relatava⁸⁷ que havia marxat amb la seva mare, Marina, el pare, Joan, i els seus germans, a França, que van fer el mateix recorregut que l'Antònia Galceran, per això són mencionades al seu llibre. A la frontera els separen i ella queda amb els germans i una tia, la Vicenta. El pare va estar primer a Argelers i després a Ribesaltes, a la comarca del Rosselló.

⁸² El seu pare era Artur Sala Bernadó i la mare, Aurèlia Avenoz Pasonau i vivien al carrer Virgen del Pilar.

⁸³ Nascuda a Esparreguera, el 24/1/1907.

⁸⁴ Nascuda a Cornellà de Llobregat, el 20/02/1871.

⁸⁵ Nascuda a Esparreguera, el 09/05/1898.

⁸⁶ Nascut també a Esparreguera, el 20/1/1910.

⁸⁷ TERMES, Neus, comunicació personal (octubre-novembre 2021).

Noms i cognoms	Matricole	Sexe	Lloc de naix.	Data de naix.
Salavera Joan	12020	M	Castellón	11.1.1888
Sapelband Gracia	12026	F	Lleida	1868
Taub Frieda	12876	F	Bucara	14.1912
Tennenbaum Joseph	12049	M	Badorn	12.11.1880
Terres Joan	11562	M	Esparreguera	2.4.1902
Teutsch Pauline	4909	F	Versenngen	2.3.1890
Teutsch Penny	7175	F	Kreuznach	1.3.1895
Thieber, Siedieta	3887	M	Ostrow	5.10.1896
Thyakis Georges	3642	M	Adranute	30.4.1896
Tokajer Ruika	9083	F	Izbica	21.1.1900
Tokajer Lazar	6735	M	Lendrin	22.12.1891
Torga Garcia Manuel	12782	M	Sargolles	24.10.1883
Torga Marina	6588	F	Congois des amis	31.10.1894
Torga Pedro	3189	M	Llinars	13.12.1927
Torres Joaquin	12377	M	Tarra, ona	3.5.1885
Trautemann Bailia	5038	F	Tschaleischweiler	11.6.1892
Trautmann Arthur	12905	M	Kalsch	11.11.1892
Trullas Dolores	10812	F	Gerona	23.8.1876
Tudela Carmen	9631	F	Tortosa	5.8.1907
Turteltaub Fayga	1835	F	Sanok	4.1.1907
Tuteur Mathilde	9426	F	Ochelheim	28.9.1894
Tuteur Edouard	5081	M	Kaiserlautirn	26.6.1881
1911 - Rivoli Giovanni	1111	M	Hungarian	4.1.1911

Llistat de refugiats al camp de Ribesaltes. Arxiu Arolsen

Van estar-se un temps a França i després van tornar a Esparreguera, primer la mare i germans i, més tard, el pare: *Vaig marxar amb cinc anys i vaig tornar als vuit. El pare va tornar l'any 1948 quan jo tenia catorze anys.*⁸⁸

Quan la Neus i família van tornar a Esparreguera els havien pres la casa (estava situada on actualment hi ha els mobles Cuscó, al carrer Taquígraf Garriga). Aleshores els van explicar que hi van entrar una gent i que llençaren objectes i papers pel balcó i ningú va fer res per evitar-ho. Ens recordava la botiga de queviures on també hi venien carbó a l'engròs. Aquesta casa l'havia fet construir el seu pare i per això havia hagut de demanar un crèdit. Els van prendre la casa perquè en la situació de postguerra i exili no havien pogut tornar-lo i la van subhastar. És per això que elles van haver d'anar a viure amb l'àvia al carrer de Baix, on s'hi van estar fins que ella tenia divuit anys. En tornar el pare, van anar a viure a Barcelona, a Esparreguera no va quedar ningú.

El pare va trigar a tornar de França però al final va aconseguir fer-ho gràcies a l'informe favorable realitzat per l'alcalde Masferrer.

La Neus ens recordava que el seu pare, a França, treballava en un serradora i que, quan va tornar a Catalunya, primer va anar a Esparreguera, però ben aviat

⁸⁸ TERMES, Neus, comunicació personal (octubre-novembre 2021).

tota la família va anar a viure a Barcelona. Allí ell treballaria d'administratiu. El Joan va morir l'any 1967.

Segons la Neus, el seu oncle, Josep Termes, va ser sempre un bohemí, es dedicà al món del cinema. Conegut familiarment com tiet Pepet, era molt eixerit. Aquest va marxar a França i d'allí cap a Amèrica del Nord. Era una persona que sabia idiomes i era força excèntric. Treballà d'escriptor, traductor... Era el padrí de la Neus però no van tenir massa contacte. La Neus treballava en una pastisseria a Barcelona i un dia aquest va entrar a comprar, ella el va reconèixer per la veu perquè era com la del seu pare. Van tornar a tenir contacte però va desaparèixer altra vegada. *No s'estava enlloc, havia d'estar sol, viatjar...*⁸⁹.

El Josep va estar amb l'Enric Sala a França, de fet és el que el va avisar que els nens estaven sols, sense la Marina, ja que els havien separat en entrar a França. La Rosa tenia dotze anys, el Ramon vuit i la Neus cinc. Els acompanyava la Vicenta, una germana del pare que era discapacitada. Això a França els va complicar encara més l'estada de la família. Allí, però, la gent d'Esparreguera les van ajudar molt. Als refugis la majoria eren persones grans i criatures.

La Neus ens recordava quan el seu germà Ramon va estar malalt en una mena de camp de concentració, tot i que no ho era. Un dia es va trobar malament i se'l van emportar a la infermeria. Algú els va avisar que una família francesa se'l volien endur. Van entrar-hi corrents i se'l van trobar agafat a un barrot del llit amb una mà i en una altra una barra de xocolata, que ells li havien donat per dissuadir-lo. Elles van dir: Nosaltres ja tenim papa i mama. I així el van poder recuperar.

Un oncle de l'Enric i de la mare de la Neus, Ramon Avenoza Pasanau, també va patir repressió en un Consell de Guerra que va finalitzar amb una pena de quinze anys de presó.

L'altra tia de la Neus, la Maria Sala Avenoza es va casar amb Jaume Soler Cugat i van anar a viure a Olesa de Montserrat.

Jaume Vidal Sarrió

En Jaume Vidal estava casat amb Consol Galceran Jorba, germana de Miquel Galceran, i van tenir dos fills, l'Esteve i el Lluís Vidal Galceran. El Lluís va néixer a França però el seu germà i la seva mare van marxar amb la família que anava amb la Francesca Monné. La Consol, com la resta, aprofitava les ocasions que se li presentaven per a sortir del refugi i treballar. En realitat formaven una pinya. Així ho relatava la seva neboda Antònia:

Curiosa memòria: no recordo el viatge en autocar, d'un centenar de quilòmetres amb travessia de Tolosa, que hauria hagut de retenir la meva atenció. Un cert

⁸⁹ TERMES, Neus, comunicació personal (octubre-novembre 2021).

temor havia envaït el meu esperit, ja que hi havia contradicció entre el desig de sortir del refugi i la por del desconegut.

Els nostres futurs amos venien a triar-nos a l'Ajuntament del poblet, i ens hi trobàvem agrupats, com esclaus en un mercat, vaig decidir jo, amb reminiscències cinematogràfiques. No tenia rival a l'hora de fer ressaltar el costat divertit d'una situació.

La mare, però, tenia inquietuds més realistes, que s'afegien a les meves: certament fèiem un tercet aparentment poc rendible i, sense cap sorpresa quedàrem per mostra: fins i tot la Marina, amb els seus tres menuts, l'havien contractada, i també la tia Consol, l'Esteve, la senyora Parent i el Vicenç. Havia confiat que estaríem junts i ens trobàvem allà, abandonades de tots, mentre la foscor envaï la cambra i els nostres cors.⁹⁰

Ens trobem a l'any 1940 i el refugi és proper al seu tancament:

El refugi havia de tancar les portes. La tia Consol treballava des de feia un cert temps en un restaurant, a una trentena de quilòmetres, i nosaltres li teníem el meu cosinet. Es va fer el conveni següent: la meva tia llogaria una caseta per a la iaia, que s'ocuparia de l'Esteve.⁹¹

La Consol, més endavant, va passar per moments molt delicats:

La tia Consol i l'Esteve estaven allotjats a casa de la senyora Parent i anaven a les escòries de la ciutat a buscar deixalles de carbó.⁹²

La Consuelo, abans de marxar cap a l'exili, havia treballat als telers de Can Sedó des de l'any 1922 fins a l'any 1938 i el Jaume també havia treballat a la mateixa empresa. Ella va ser una de les dones que signaren el document l'any 1935 que anava dirigit a l'Ajuntament d'Esparreguera, tot demanant justícia per als presoners com a conseqüència dels Fets d'Octubre i Rabassaire a Esparreguera.

Des del 1956, la família vivia a Tolosa però abans havien viscut a Lisle Jourdain, a 35 quilòmetres de Tolosa i, anteriorment, a St. Livrade al Molin de Segoufielle, un poble prop de St. Livrade.

Ell, segons el seu fill Lluís⁹³, va participar a la resistència contra els alemanys –a la nit anava a recuperar les armes que els anglesos llençaven en paracaigudes i també havia estat al camp d'Argelers i el d'Adge.

Professionalment en Jaume Vidal va treballar de tècnic a l'empresa Gas, a França.

Els nostres informants

Artur Sala Lladó (Sabadell, 27 d'abril de 1973) és fill d'Arturo Sala Monné i Blanca Lladó i net d'Enric Sala Avenoza i Faustina Monné Subirana. És llicenciat

⁹⁰ GALCERAN, Antònia (2019). Op. cit., pàg. 94.

⁹¹ *Ibidem.*, pàg.98.

⁹² *Ibidem.*, pàg. 125.

⁹³ VIDAL, Lluís, comunicació personal (setembre-novembre 2021).

en física per la Universitat Autònoma i ha treballat com a consultor i professor. També és escriptor i divulgador científic.

Teresa Comaposada és filla de Pere Comaposada Torras. Ella i la seva família ha estat molt vinculada a ERC i, a partir de l'any 1985, la família Jorba-Munné els van visitar diverses vegades. Vivien al carrer Taquígraf Garriga d'Esparreguera, just davant d'on havia viscut la família Termes-Sala, cunyats de Fausta Monné.

Lluís Vidal Galceran és fill de Consuelo Galceran Jorba, germana del Miquel Galceran i cunyada de Francesca Monné, per tant, cosí germà de l'Antònia Galceran i nét de l'àvia Magdalena. La família va seguir el mateix recorregut de l'exili de la Francesca.

El vam conèixer a Tolosa i, més tard, ens ha facilitat alguna informació que desconexíem sobre la família. Ell va néixer l'any 1945 a França i només tenia un germà, l'Esteve, del qual en parlen sempre, tant als llibres de l'Antònia com a les cartes familiars.

Neus Termes, viu a Barcelona i és nascuda l'any 1934 a Esparreguera. Ella encara ens recordava la fugida a França, el soroll de les bombes, que es posaven un bastonet a la boca...El motiu de la família és a cal "Jaume de la mà". Ella ens parlà del seu record a l'exili i del seu pare Joan Termes Clanxet i el seu oncle Josep Termes Clanxet.

Teresa Colàs La seva mare va ser amiga de l'Antònia Galceran. La Teresa va néixer l'any 1961 a Barbasta, un municipi francès, situat al departament d'Òlt i Garona, a la regió de la Nova Aquitània. A l'estiu de l'any 1971 va venir a viure a Esparreguera, d'entrada amb els seus avis, perquè havia de començar l'escola al mes de setembre a l'escola mare de Déu de la Muntanya, la mateixa escola on havia estudiat la seva mare Magdalena. Té dos germans que van néixer i encara viuen a França, la Carme i l'Anton, deu i tretze anys més grans, respectivament.